CARTEA A V-A.

TERPSICHORA

NOTIȚA ISTORICA

Primele patru cărți din Istoriile *lui Herodot constituie un amplu preludiu al războaielor medice a căror expunere începe abia cu cartea a V-a.*

Am asistat pînă aci la marșul triumfător al unui popor nesătul de pămînt, care a pornit cu pași semeți să cucerească lumea cunoscută pe atunci. L-am văzut pe pers îngenunchind Asiria și Lydia, făcîndu-se singurul stăpîn de fapt, după cum se socotea de drept[1]*, peste întreaga Asie pînă la Mediterană (cartea I). Am contemplat alături de Herodot silueta măreață a piramidelor, am rătăcit prin întortocheatele săli ale labirintului și am regretat, împreună cu el, că țara minunățiilor, Egiptul, a căzut la rîndu-i în robia aceluiași cotropitor (cartea a II-a). Am întrezărit urzeala politicii marelui rege al Persiei, Darius, fiul lui Hystaspes, de asuprire a popoarelor din imperiul ahemenid și am urmărit prima ciocnire dintre regatul pers și grecii insulari (cartea a III-a). Am admirat dragostea de libertate care însuflețea odinioară pe geții „cei nemuritori", ca și vajnica istețime cu care sciții „de nerăzbit" au dejucat planurile expansioniste ale lui Darius. Am străbătut ținuturile libyene, unde am găsit adînc simț de echitate la neamuri și seminții umile care n-au ajuns niciodată să se afirme pe tărîm istoric (cartea a IV-a). Iată-l acum pe pers înaintînd amenințător în Europa spre porțile Elladei.*

În preajma invaziei persane, pe la mijlocul mileniului I î.e.n., Ellada era constituită dintr-o mulțime de orașe-cetăți (πόλεις)*, risipite în întreg bazinul mediteranean. Poporul elen era deja format, deși mai păstra încă împărțirea tribală. Diferențierea după avere, dezvoltarea proprietății private și formarea claselor sociale subminaseră vechea orînduire*

[1] Vezi Herodot, *Istorii*, cartea I, cap. IV și în alte părți ale operei.

gentilică. Pe ruinele ei se constitui statul sclavagist, cu forma specific elenă a cetății-stat. În interiorul polisului, a cărui orînduire se baza pe proprietatea privată asupra pămîntului, membrii societății se divizau în două clase principale : stăpîni de sclavi, deținătorii tuturor drepturilor economice, politice și sociale, și sclavi, clasa oropsită, lipsită de orice fel de drepturi. În afară de acestea, mai exista categoria oamenilor care se bucurau de libertatea persoanei, dar nu dețineau drepturi depline. Aceștia, împreună cu sclavii, constituiau majoritatea populației. Forma de guvernămînt în unele orașe-state, în care rolul politic îl deținea aristocrația, era oligarhia aristocratică ; în alte polisuri, în care la treburile obștești, în afara aristocrației, participa un număr mai mare de cetățeni, orînduirea politică era democrația sclavagistă.

Primele state elene care s-au manifestat pe tărîm istoric au fost cetățile de pe coasta Asiei Mici (ca Milet, Efes, Halicarnas etc.). Puternice centre comerciale, negustorești și culturale, aceste orașe înfloritoare au căzut, din a doua jumătate a secolului al VI-lea î.e.n., sub stăpînire persană. Centrul de dezvoltare a lumii grecești a trecut atunci în Peninsula Balcanică, unde, începînd cu secolul al V-lea î.e.n., două orașe s-au afirmat înaintea tuturor cetăților Elladei ; este vorba de Sparta și Atena, care au jucat rolul hotărîtor în stăvilirea expansiunii persane. Puternice și înfloritoare, aceste două state elene s-au dezvoltat pe căi diferite.

Sparta s-a întărit ca un stat sclavagist cu caracter agricol, deci mai conservator. Economia agricolă se baza pe proprietatea obștească asupra pămîntului. Familiile spartane primeau spre folosință anumite loturi de pămînt, aproximativ egale. Muncile agricole le prestau hiloții, sclavi ai obștii. Cetățenii bogați aveau și sclavi ai familiei. La periferia statului spartan locuiau periecii (περίοικοι), care, pentru rolul lor de strajă la hotare, aveau dreptul de proprietate asupra pămîntului și dreptul de a se ocupa și de negoț și meșteșuguri. Forma de guvernămînt la Sparta era republica oligarhică. În fruntea statului se aflau doi regi care cîrmuiau treburile obștești împreună cu sfatul bătrînilor (γερουσία), organ al aristocrației. Un alt organ în stat, consiliul eforilor, deținea dreptul de a controla pe ceilalți slujbași ai statului, chiar și pe regi. Forma supremă a puterii, adunarea poporului (ἀπέλλα), ocupa de fapt un loc secundar în cîrmuirea treburilor obștești.

Atena a fost un stat sclavagist cu o structură mai complexă. Dezvoltarea forțelor de producție bazate pe avîntul meșteșugurilor și al negoțului pe mare a provocat în statul atenian o destrămare mai profundă a orînduirii gentilice. Populația liberă era formată din proprietarii funciari — stăpînii de sclavi — și din producătorii liberi. Din prima clasă făceau parte eupatrizii sau aristocrația gentilică, precum și noua aristocrație comercială și financiară; în cea de-a doua intrau țăranii și meșteșugarii. Populația liberă era alcătuită, din punct de vedere politic, din cetățenii care se bucurau de drepturi depline și din meteci sau străini, ale căror drepturi erau limitate. Sclavii erau lipsiți de libertatea persoanei și de orice drepturi cetățenești. La Atena, în urma reformelor lui Solon și Cleisthenes, înfăptuite în secolul al VI-lea î.e.n., forma de guvernămînt era democrația sclavagistă. Dominația politică a aristocrației gentilice a fost îndepărtată prin împărțirea populației în triburi pe bază de teritoriu, și nu de înrudire de sînge. Adunarea poporului (ἐκκλησία) *avea un cuvînt hotărîtor în cîrmuirea treburilor publice, iar consiliul celor 500* (βουλή), *format din cîte 50 de reprezentanți de fiecare trib, a diminuat atribuțiile areopagului, organ al aristocrației.*

Potrivit orînduirii economice și politice proprii, fiecare din aceste două state și-a creat o forță militară specifică. Sparta, stat agricol, cu un sistem de educație sever, în spirit militar, și-a format o importantă oștire de uscat care era considerată cea mai puternică din oștirile elene. Atena, stat de meșteșugari și negustori, și-a dezvoltat o flotă puternică. Iată pentru ce, așadar, la invazia perșilor, întreaga lume elenă și-a îndreptat privirea spre aceste cetăți, așteptîndu-și de la ele mîntuirea[1].

Conflictul a început cu revolta Ioniei (499 î.e.n.).

*

Preliminariile războaielor dintre greci și „barbari", precum și încercarea neizbutită a grecilor din Asia Mică de a scutura jugul pers constituie conținutul cărții a V-a. În cuprinsul acestei cărți, se disting două părți: capitolele I—XXVII

[1] Vezi *Istoria universală*, vol. II, 1959, p. 18 și urm.

relatează acțiunile a două personaje — Darius și generalul său Megabazos —, a căror atenție s-a îndreptat asupra grecilor. Capitolele XXVIII—CXXVI din cartea a V-a, cît și primele patruzeci și două de capitole ale cărții a VI-a expun evenimentele răscoalei grecilor din Ionia.

După eșecul expediției scitice, Darius trecu Istrul pe podul de vase și se îmbarcă la Sestos pentru Asia, lăsînd în Europa pe Megabazos, în fruntea unei uriașe oștiri (cartea a IV-a, cap. CXLIII). Generalul pers și cei 80 000 de ostași de sub comanda sa aveau două misiuni de îndeplinit: să supună semințiile din Hellespont și să pătrundă în Peonia. El cuceri pentru rege ținuturile Hellespontului nesupuse încă, ocupă Perinthul în Propontida și străbătu întreaga Tracie anexînd-o cuceririlor sale (cap. I—X); luînd apoi călăuze trace, porni să îngenuncheze Peonia; trecu peste apa Strymonului și ridică din așezări o mică parte dintre peoni, strămutîndu-i în Asia, dar nu reuși să cucerească Peonia (cap. XIV—XVII); de aici trimise șapte bărbați la Amyntas, regele Macedoniei, ca să ceară pentru Darius pămînt și apă, dar solii își găsiră sfîrșitul în Macedonia, din uneltirea lui Alexandros, fiul lui Amyntas (cap. XVII—XXII). Întors în Hellespont, poate datorită campaniilor nereușite din Peonia și din Macedonia, lui Megabazos i se luă comanda. În locul lui fu numit Otanes, care cuceri Bizanțul, Calcedonia, Antandros, Lamponion — cetăți răsculate împotriva ocupației persane — și insulele Lemnos și Imbros (cap. XXV—XXVII).

Darius, după ce a părăsit Europa și a ajuns la Sardes, a trimis ordin lui Megabazos să cucerească Peonia (cap. XI—XIII). La sfatul lui Megabazos, a chemat la sine pe Histiaios, care pornise să construiască o cetate în ținutul Myrkinos, dăruit de Darius, și-l reținu la Susa, temîndu-se ca nu cumva să-i ațîțe împotriva lui pe grecii asiatici și insulari subjugați (cap. XXIII—XXIV).

Plecînd la Susa, Histiaios a lăsat în locul său la cîrma Miletului pe ginerele și vărul lui, Aristagoras. La început, Aristagoras a fost în bune relații cu perșii. Dar, în urma acțiunii întreprinse împotriva Naxosului, aceste relații s-au înrăutățit. Aristocrații naxienilor, izgoniți din insulă de partida democratică, au cerut sprijinul lui Aristagoras. Acesta, neîncumetîndu-se să înfrunte 8 000 de hopliți, efectivul de care dispuneau naxienii, ceru la rîndu-i ajutorul lui Arta-

phernes, satrapul Sardesului, promițîndu-i posesiunea insulei bogate, precum și a altor Cyclade, în nădejdea că va avea și el parte de bogățiile insulei. Artaphernes îi acordă 200 de vase procurate de la cetățile grecești subjugate. Dar, datorită unei neînțelegeri ivite între Aristagoras și persul Megabates, naxienii au fost avertizați și au luat măsuri de apărare. După un asediu de patru luni (în vara anului 499 î.e.n.), asediatorii s-au retras fără succes. Aristagoras, temîndu-se atunci de răzbunarea perșilor pentru că i-a atras într-o campanie care a eșuat, îndemnat totodată și de Histiaios care se afla la Susa, se hotărî să ridice Ionia împotriva stăpînirii persane (cap. XXVIII—XXXV). Adunînd în jurul său popor, Aristagoras dădu semnalul revoltei, capturînd vasele persane ancorate la Myunt (cap. XXXVI). Ca să-și atragă de partea sa masele, izgoni din cetățile Ioniei pe tirani și renunță și el, în aparență, la cîrmuirea Miletului (în 499 î.e.n.). Apoi, socotind că singur nu va răzbi pînă la capăt, plecă la Sparta, la începutul iernii, ca să ceară sprijinul regelui Cleomenes (cap. XLIX—LI). Refuzat, el se îndreptă spre Atena, unde obținu un corp de oștire format din 20 de trireme ateniene (cap. XCVII), la care s-au adăugat încă cinci vase eretriene. Revolta se extindea cu încetineală, fără plan. Flota greacă, nedisciplinată, nimici cu greu flota feniciană lîngă coastele Pamphyliei. Înștiințați de răscoală, perșii porniră să atace Miletul. Dar, în acest timp, fratele lui Aristagoras, Charopinos, în fruntea oștirii ioniene, căreia i se alătură corpul de oaste trimis de atenieni și de eretrieni, organiză o diversiune : el porni împotriva Sardesului, îl cuceri și îl incendie (cap. C—CI). Curînd însă asediatorii se retraseră speriați de rezistența garnizoanei refugiate în fortăreața orașului. Pe drum, le ieși în întîmpinare oștirea persă care asediase Miletul și, lîngă Efes, ei suferiră o înfrîngere (sfîrșitul verii lui 498 î.e.n.). Deși, după acest eșec, atenienii îi părăsiră pe ionieni, intervenția atenienilor atrase mînia lui Darius care se jură să se răzbune pe ei (cap. CII și urm.)[1]. Ionienii continuară mișcarea de răzvrătire. Starea de revoltă cîștigă tot mai mult teren și cuprinse insula Cipru, cetățile grecești din

[1] Vezi *Charon din Lampsacos*, fr. 2, Fragmenta Historicorum Graecorum, vol. I, p. 32.

Hellespont şi din Propontida pînă la Bizanţ (în toamna anului 498 î.e.n.). Din Cipru, revolta se extinse în Caria.

Aflînd de incendierea Sardesului, Darius, lăsîndu-se înşelat, trimise pe Histiaios în Ionia (cap. CV—CVII).

În primăvara anului următor (în 497 î.e.n.), perşii începură acţiuni de pedepsire a răsculaţilor. Ei îi atacară mai întîi pe ciprioţi şi îi înfrînseră lîngă oraşul Salamina din Cipru (cap. CVIII—CXV).

Perşii concentrară atunci la Sardes o oştire nouă sub comanda a trei generali — Daurises, Hymaies şi Otanes —, în afară de Artaphernes. Acesta porni cu oaste ca să pedepsească pe ionieni şi oraşele din Hellespont, din Propontida, din Eolida şi din Caria. În Hellespont, Daurises cuceri Dardanos, Abydos, Percote, Lampsacos şi Paisos (în 497 î.e.n.; cap. CXVII). În Caria s-au dat lupte grele pe malurile rîului Marsyas (în toamna anului 497 î.e.n.) şi la Labraunda (în vara anului 496 î.e.n.), unde perşii au ieşit învingători, precum şi la Pedasa (în toamna lui 496 î.e.n.), unde carienii au cauzat înfrîngerea trupelor regale; carienii n-au depus armele pînă în 494 î.e.n. (cap. CVI—CXXII)[1].

În Ionia şi în Eolida, pe care perşii le-au izolat dinspre nord şi dinspre sud, Artaphernes şi Otanes recuceriră grabnic oraş după oraş[2].

Veştile înaintării victorioase a oştirii persane îl descurajară pe Aristagoras care, lăsînd Miletul în seama unui oarecare Pythagoras, se refugie cu o ceată de oameni spre Myrkinos, dar fu atacat pe drum de traci şi omorît (la sfîrşitul anului 496 î.e.n.; cap. CXXIII—CXXVI)[3].

Luptele nu încetară cu moartea lui Aristagoras, ci se prelungiră pînă prin 495 î.e.n. Cam în această vreme sosi şi Histiaios de la Susa la mare, cu gîndul să reia cîrma Miletului, după o captivitate de doisprezece ani. La Sardes (primăvara anului 493 î.e.n.), Artaphernes îi arătă multă neîncredere. Temîndu-se de complicaţii, el nu zăbovi pe drum şi plecă noaptea pe furiş în Ionia, unde puse la cale intrigi la

[1] Vezi Strabo, XIV, 2, 23, p. 659; vezi şi W. W. How — J. Wells, *A commentary on Herodotos*, Oxford, 1912, vol. II, p. 64; G. B. Grundy, *The great Persian war and its preliminary*, Londra, 1901, p. 111 şi urm.

[2] Un oraş pe zi, spune Herodot, în cap. CXVII al acestei cărţi.

[3] Vezi G. B. Grundy, *op. cit.*, p. 116.

Milet, Chios, Mytilene (cartea a VI-a, cap. I—V); milesienii însă, bucuroși că au scăpat de tiranie, nu-l mai primiră la cîrma cetății. El deveni un aventurier care se ocupă cu pirateria în apele Bizanțului, se amestecă în diverse conflicte locale și sfîrși prin a cădea prins de oamenii unui pers, cu numele Harpagos, pe cîmpia Caïcos, de unde fu dus la Sardes și crucificat de Artaphernes (primăvara anului 493 î.e.n.; cartea a VI-a, cap. XXVI, XXVIII—XXX)[1].

Dintre toate cetățile grecești care s-au răsculat, Miletul și-a atras cea mai mare dușmănie din partea perșilor. În primăvara anului 494 î.e.n., perșii porniră asediul Miletului și dinspre mare, și dinspre uscat. Ionienii, deciși să apere Miletul, îi așteptară pe perși cu oștirea de uscat lîngă Mycale, iar cu flota, în fața Miletului, lîngă insula Lade (cartea a VI-a, cap. VI—VIII). Spiritul revoluționar nu-i mai stăpînea însă în aceeași măsură pe ionieni. Disciplina pe care le-o cerea Dionysios din Focea li se părea o corvoadă de nesuportat. Întinși la umbră, ei fură luați prin surprindere de perși și suferiră o grea înfrîngere la Lade (în 494 î.e.n.; cartea a VI-a, cap. IX—XII). Rezistența pe care o mai opuneau ionienii era zadarnică; în vara anului 494 î.e.n., Miletul căzu în mîinile perșilor, milesienii fură masacrați, femeile și copiii — strămutați la gurile Tigrului[2] *(cartea a VI-a, cap. XVIII—XX). Perșii supuseră treptat insulele Chios, Lesbos, Tenedos. În învălmășeala evenimentelor care se succedau cu pași repezi, Miltiades, tiranul Chersonesului, ocupă de la perși insulele Lemnos și Imbros; urmărit apoi de perși, el fugi în Tracia. În vara anului 493 î.e.n., căzură sub perși ultimele cetăți răsculate din Asia (cartea a V-a, cap. XIX, XXXI, XXXIV, XL și urm., CIV, CXVII și urm.). Astfel se încheie fără reușită revolta Ioniei, care a dat totuși de furcă perșilor vreme de șase ani, provocîndu-le pierderea unei flote și a două oștiri*[3].

[1] Vezi G. B. Grundy, *op. cit.*, pp. 118 și urm., 138 și urm.

[2] Despre sărăcia Miletului din vremea aceea, vezi E. Cavaignac, *Trésor d'Athènes*, nr. 7, p. 40.

[3] Pentru revolta Ioniei, vezi G. Glotz, *Histoire ancienne* (Histoire grecque) II, Paris, 1938, cap. II și III, p. 19 și urm.; Lenschau, *Zur Geschichte Ioniens*, „Klio", v. XIII, 1913, p. 175 și urm.; P. Roussel, *La Grèce et l'Orient des guerres médiques à la conquête romaine*, coll. „Peuples et Civilisations", vol. II, 1928, p. 58 și urm.;

[illegible]le patru cărți, cu toate că de data aceasta [illegible] sînt mult mai apropiate de autor, apar și în [illegible] felul de digresiuni și detalii mai mult sau [illegible] legate de evenimentele principale. Cele mai ample [illegible] de acest fel privesc istoria Spartei (cap. XXXIX—[illegible]III) și istoria Atenei (cap. LV—XCVI), cele două [illegible] elene care au cunoscut o mare înflorire în preajma [illegible]paielor medice și care aveau să joace un rol de seamă în aceste războaie. Ambele paranteze sînt introduse prin apariția lui Aristagoras în cele două cetăți după ajutor. Pentru că la Sparta Aristagoras se adresă regelui Cleomenes, Herodot arată nașterea lui Cleomenes, dubla căsătorie a lui Anaxandrides, urcarea pe tron a lui Cleomenes și consecințele ei, soarta lui Dorieus (cap. XLIV—XLVII). Atena e a doua cetate prosperă, a cărei putere este consecința alungării tiraniei (cap. I); legat de această constatare, se vorbește despre îndepărtarea Peisistratizilor (cap. LV—LVI, LXII—LXV), despre reforma lui Cleisthenes (cap. LXVI); se relatează de asemenea despre încercarea lui Cleomenes de a reinstaura pe Isagoras tiran la Atena (cap. LXX, LXXII, LXXIV—LXXV), despre victoriile atenienilor asupra beoțienilor și a calcidienilor (cap. LXXVII), încercarea Spartei de a introduce tirania la Atena (cap. XC—XCI).

O altă digresiune privește dușmănia dintre Atena și Egina pe vremea revoltei Ioniei (cap. LXXXII—LXXXVIII), digresiune justificată de Herodot prin necesitatea unirii tuturor elenilor, amenințați deopotrivă de același dușman, persul (vezi cartea a VII-a, cap: CXLV). Capitolul XCII din cartea a V-a constituie de asemenea o amplă paranteză asupra dominației Kypselizilor de la care corintienii au avut mult de pătimit. Printr-un fir slab se leagă de restul povestirii și paranteza despre faptele lui Cleisthenes din Sicyona (cap. LXVII—LXVIII), strămoșul lui Cleisthenes din Atena.

Pasajul cel mai puțin justificat, în care Herodot face digresiune de dragul digresiunii, îl constituie prezentarea ori-

A. Hauvette, *Hérodote et les Ioniens*, în „Revue des Études grecques", vol. I, 1888, p. 256 și urm. Pentru cronologia revoltei ioniene, vezi R. W. Macan, *The chronology of the Ionian revolt in Herodotus Books*, IV—VI, vol. II, Appendix V, Londra, pp. 62—70; G. Busolt, *Griechische Geschichte*, Gotha, 1893—1904, vol. II, p. 26, n. 1.

ginii gephyrienilor, pretinșii ucigași ai lui Hipparchos, de al cărui vis în legătură cu moartea sa leagă Herodot paranteza. Pentru a vorbi apoi de trepiedele văzute de istoric în templul din Theba și pe care figurau trei inscripții cadmeene, el amplifică digresiunea arătînd că gephyrienii sînt fenicieni veniți împreună cu Cadmos, cărora li se datorează introducerea scrierii în Ellada (cap. LVII—LXI).

*

După cum s-a arătat anterior, partea din Istorii *care cuprinde capitolele XXVIII—CXXVI din cartea a V-a și capitolele I—XLII din cartea a VI-a reprezintă expunerea revoltei care a bîntuit Ionia în decursul anilor 499—494 î.e.n. Deoarece pentru această mișcare de eliberare din istoria Greciei antice singurul izvor de seamă îl constituie Herodot, este firesc să ne punem întrebarea*[1] *dacă a reușit autorul războaielor medice să înțeleagă cauzele adînci ale revoltei care a constituit începutul ostilităților dintre greci și perși; dacă i-a redat corect fizionomia și a fost în stare să judece și să aprecieze cum se cuvine faptele.*

Cel care citește revolta Ioniei cu atenția îndreptată numai asupra momentelor celor mai bătătoare la ochi este tentat să considere aventura celor doi greci ambițioși și intriganți, Aristagoras și Hecataios, cauza principală care ar fi determinat, după Herodot, declanșarea acestei mișcări. Într-adevăr, din Istorii *reiese limpede faptul că Aristagoras a ridicat Ionia la revoltă, deoarece se temea de răzbunarea perșilor pentru că i-a antrenat în expediția fără succes împotriva naxienilor și că Histiaios, socrul său, i-a trimis semn de răscoală numai pentru a scăpa din captivitatea de la Susa. Ambii pornesc la acțiune și iau hotărîri fără o deliberare prealabilă în interiorul obștii, ceea ce lasă impresia că acțiunea lor a constituit inima întregii mișcări. Dar o lectură mai adîncă a* Istoriilor *ferește pe cititor să cadă într-o astfel de greșeală. Dacă Herodot a prezentat aceste două personaje ca avînd rol important în desfășurarea evenimentelor din Ionia acelei vremi, dacă a socotit că imboldul care le mîna*

[1] Împreună cu A. Hauvette, *Hérodote, historien des guerres médiques*, Paris, 1894, p. 205 și urm.

înainte a fost interesul personal (Aristagoras, să aibă putere asupra insulei Naxos; Histiaios, să revină la cîrma Miletului), el a întrezărit adevărul. Aceasta nu înseamnă însă că Herodot vede în faptele celor doi aventurieri motorul răscoalei. Tot el prezintă și spiritul de revoltă care stăpînea masele ioniene din acea vreme; la chemarea lui Aristagoras, toate cetățile și-au izgonit tiranii și s-au înrolat în oaste (cap. XXXVII, XXXVIII), ceea ce nu s-ar fi întîmplat în cazul cînd masele n-ar fi fost stăpînite de o dorință fierbinte de libertate, chiar dacă această chemare ar fi lansat-o un personaj mult mai înzestrat cu calități de conducător decît Aristagoras. Mai mult, Herodot lasă să se întrevadă minciuna celor doi tirani cînd vorbeau despre libertatea Ioniei și aduce elogii libertății, arătînd avantajele ei (cap. LXXVIII).

O altă cauză care lasă impresia, la Herodot, că a determinat pe perși să întreprindă acțiunea de pedepsire a ionienilor, și în special a atenienilor, ar fi incendierea Sardesului — care a provocat mînia înverșunată (cap. CV) a lui Darius de a pedepsi Atena. Există lucrări moderne[1] *care îi aduc lui Herodot reproșul că expediția împotriva Sardesului n-a avut în ochii perșilor importanța acordată în* Istorii. *Intr-adevăr, atenienii sprijină, dar nu inițiază această acțiune, ei execută, și nu comandă, iar focul s-a aprins în Sardes întîmplător, deși perșii nu aveau de unde cunoaște acest amănunt. Deci, ei nu merită să fie pedepsiți înaintea celorlalți greci. Mai mult, de la incendierea Sardesului (498 î.e.n.) pînă la pedepsirea Atenei și a Eretriei (490 î.e.n.) s-a scurs prea multă vreme ca să fi putut dăinui pînă atunci această mînie și preocupare a marelui rege. Dar Herodot nu prezintă mînia lui Darius și scena cu sclavul care-i aducea aminte de Atena (cap. CV) ca fapte determinante, ci numai ca versiuni; el redă, așa cum are obiceiul, tot ce a aflat în legătură cu aceasta, dar, cînd nu-și asumă răspunderea, ceea ce se întîmplă și în chestiunea discutată, redă faptul sub forma* λέγεται, *„se spune". Chiar dacă ajutorul atenian (20 de vase) a fost, poate, preponderent în campania despre care vorbim, chiar dacă perșii n-au văzut*

[1] Vezi M. H. Welzhofer, *Zur Geschichte der Perserkriege*, in „Neue Jahrbücher", CXLI, 1891, pp. 145—159 etc.

cu ochi buni încălcarea imperiului lor de locuitorii celuilalt continent, participarea atenienilor n-a putut fi pentru perși decît un pretext în planul lor de cotropire. În legătură cu aceasta, A. Hauvette[1] *spune că, în expunerea cauzelor expediției generalului pers Datis, se remarcă la Herodot trei motive prezentate sub formă de gradație: cuvintele sclavului*[2]*, prezența Peisistratizilor care îi ațîțau mereu pe perși contra Atenei și* dorința lui Darius de a supune toate cetățile grecești care nu i-au primit încă dominația *(cartea a VI-a, cap. XCIV); primul este o poveste*[3]*, al doilea — un pretext* (πρόφασις) *și abia al treilea constituie cauza adevărată. Într-adevăr, perșii, înaintînd spre Ellada, au supus totul în cale și nu se știe dacă s-ar fi oprit aici, în cazul cînd războaiele cu grecii le-ar fi conferit lor steagul victoriei.*

Prin urmare, Herodot a cunoscut, chiar dacă nu a înțeles în toată profunzimea lor, cauzele care au împins pe grecii ionieni să se răscoale și pe perși să atace Ellada; pe primii i-a îmboldit dorința de libertate, pe ultimii — tendința politicii lor de a îngenunchea lumea întreagă cunoscută pe atunci.

Cît privește expunerea propriu-zisă a răscoalei, Herodot, după cum e și firesc pentru vremea aceea, nu a creat o lucrare științifică, în care să figureze evenimente strict istorice, nu a reușit să redea toată amploarea mișcării și să scoată în lumină momentele mai de seamă; el nu a cuprins întreaga mișcare, de aceea adeseori fapte importante apar redate sumar și simplist, și altele, de amănunt, capătă importanță nemeritată. Astfel, de pildă, luptele care s-au dat în Cipru sînt reduse la proporțiile acțiunii unui singur conducător al revoltei, Onesilos (cap. CIV—CXV). Se spun foarte puține cuvinte despre victoria flotei ioniene în apropierea Ciprului (cap. CXII). Ba, uneori, se omit acțiuni importante, ca victoria navală a ionienilor lîngă coastele Pamphyliei, care a avut loc înainte de asediul Sardesului,

[1] A. Hauvette, *Hérodote, historien...*, p. 211.
[2] Vezi cartea a V-a, cap. CV.
[3] O anecdotă care circula pe vremea lui Herodot și înainte de el; despre ea pomenește și Eshil, *Perșii*, vs. 824.

fapt pe care Plutarh[1] *i-l reproșează istoricului nostru. Unele pasaje par să conțină elemente inexacte sau cel puțin exagerate, cum ar fi, de pildă, scena dintre Aristagoras și Cleomenes, urmărirea regelui pînă în palatul lui și încercarea de a-l momi cu bani (cap. XLIX—LI). Alte detalii sînt contrazise de logică, cum se întîmplă în relatarea eșecului expediției lui Aristagoras contra naxienilor : generalul pers Megabates a trădat campania — zice Herodot —, totuși a participat și a stat și el încă patru luni la asediul Naxosului (cap. XXXIII). Probabil, conflictul s-a produs spre sfîrșitul asediului, și nu înainte de a începe.*

Herodot, chiar dacă nu a izbutit să redea imaginea revoltei în toată amploarea ei și cu toată exactitatea cu care s-a desfășurat — fapt explicabil prin mijloacele de lucru de care dispunea —, a compus o monografie a revoltei în care figurează evenimentele cele mai importante și multe detalii interesante, monografie care constituie pînă azi singurul izvor de seamă pentru acest episod din istoria Greciei antice. Ceea ce trebuie să mai precizăm este faptul că Herodot, în tot balastul de fapte, a văzut firul călăuzitor și și-a făurit o imagine de ansamblu asupra revoltei, apropiată de realitate.

Cît privește aprecierea făcută de Herodot asupra răscoalei, se impun de la început două observații, una în legătură cu felul în care a privit autorul Istoriilor *rostul revoltei și a doua, referitoare la modul în care judecă el pe „barbari".*

Herodot nu a privit cu ochi buni răscoala, ci a dezaprobat-o, și nu o dată a răbufnit, sincer în credința lui, că ionienii s-au răsculat dintr-o „vinovată nechibzuință"[2]. *G. Glotz, referindu-se la această opinie a lui Herodot despre răscoala Ioniei, susține că istoricul nostru a fost rău informat și ostil cînd a considerat rebeliunea o greșeală. Venitul Ioniei provenea din negoțul făcut în Pontul Euxin. De aceea, ocuparea Bizanțului de perși constituia pentru ionieni o lovitură mortală. Pe deasupra, pe ei îi neliniștea concurența feniciană care îndepărta tot mai mult produsele Ioniei*

[1] Plutarh, *Despre reaua-credință a lui Herodot* (Περὶ Ἡροδότου κακοηθείας), 24.

[2] Cartea a V-a, cap. CXXIV ; cartea a VI-a, cap. III, XCII.

de pe piața mediteraneană. La acestea se mai adăuga eșecul din Sicilia. De aceea, conchide Glotz, recucerirea Bizanțului și a Ciprului de la perși, dobîndirea libertății au constituit motivele care i-au împins pe ionieni la revoltă. Insuccesul revoltei se datorează proastei pregătiri : ionienii n-au făcut o alegere potrivită nici în privința momentului, nici a conducătorilor[1].

Dar ar fi greșit să i se reproșeze lui Herodot, ionian de obîrșie, care, pe deasupra, a cunoscut la Atena aplicarea unor înalte idei democratice de care s-a înflăcărat, că ar fi nutrit sentimente potrivnice intereselor propriului său popor, că nu ar fi dorit libertatea patriei sale. Întreaga lui operă nu este altceva decît un omagiu adus poporului elen, care s-a aruncat cu îndrăzneală eroică în război, ca să se măsoare cu un dușman cu mult mai numeros, numai pentru a-și apăra libertatea ; el laudă peste tot[2] *democrația care asigură egalitatea în drepturi printre cetățeni* (ἰσηγορίη) *și condamnă tirania. Herodot este potrivnic numai „revoltei" celor doi intriganți care nu au urmărit libertatea Ioniei, ci interesele lor personale ; așa se explică și aprobarea de către Herodot*[3]*, uimitoare de altfel ținînd seama de disensiunea*[4] *de pînă acum, a opiniei lui Hecataios din Milet, care recomanda concetățenilor săi multă prudență înainte de revoltă.*

Herodot privește revolta prin prisma celui care i-a cunoscut urmările, care a regretat vărsarea de sînge zadarnică. În sensul acesta trebuie să-l înțelegem pe Herodot[5].

„Barbarii" și în special perșii, dușmanii înfricoșători ai Elladei, apar la Herodot — contrar tradiției logografilor de a ridica în slavă neamul propriu și de a defăima pe potrivnic — ca adversari de temut[6]*, conștienți de valoarea lor militară*[7] *și stăpîni relativ înțelegători*[8]*. După înăbușirea*

[1] G. Glotz, *Histoire ancienne*, p. 19.
[2] De pildă, în cartea a V-a, cap. LXXVIII ; cartea a III-a, cap. LXXX.
[3] Vezi cartea a V-a, cap. XXXVI.
[4] Vezi, de pildă, cartea a II-a, cap. CXLIII.
[5] A. Hauvette, *Hérodote, historien...*, p. 205 și urm.
[6] Vezi cartea a VI-a, cap. CXII : grecii se temeau și de aspectul lor.
[7] Vezi cuvintele adresate de Mardonios lui Pausanias și spartanilor, cartea a IX-a, cap. XLVIII.
[8] Nu o dată i-au iertat pe cei care le-au făcut cîndva bine, apoi au greșit ; vezi, în legătură cu Histiaios, cartea a VI-a, cap. XXX.

revoltei, Artaphernes a adus unele modificări în rînduiala treburilor obștești ale Ioniei, despre care Herodot spune că erau „foarte folositoare pentru ionieni“ [1]. *Ca atare, condiția supușilor apare la Herodot suportabilă. Mai mult, în prezentarea evenimentelor desfășurate în cadrul revoltei, Herodot nu o dată critică defectele concetățenilor săi. De pildă, în lupta de la Lade, ionienii au părăsit corăbiile și s-au așezat la umbră, nedisciplinați* [2]. *De aceea, Plutarh, în lucrarea sa* Despre reaua-credință a lui Herodot, *îi reproșează istoricului disprețuirea* [3] *ionienilor și aprecierea „barbarilor“. De pildă, în campania Sardesului (cap. C), victoria grecilor e diminuată și ironizată; izbînda flotei ioniene în apropierea Ciprului e prea sumar tratată (cap. CXII); victoria navală din apele Pamphyliei e trecută sub tăcere* (Plutarch, *op. cit.* *în* loc. cit.); *în schimb sînt menționate toate înfrîngerile suferite* [4].

Într-adevăr, lumina mereu favorabilă în care îi prezenta Herodot pe perși și critica făcută adesea ionienilor au putut provoca unui elen din antichitate, ca lui Plutarh, multă indignare. Dar azi, cînd avem la dispoziție alte mijloace de a judeca o lucrare, ne dăm seama că Herodot îi prefera pe greci „barbarilor“ — în această privință nu încape îndoială —, dar recunoștea atît defectele grecilor, cît și părțile pozitive ale „barbarilor“. Asemenea atitudine, departe de a merita reproș, constituie o trăsătură pozitivă. În afară de aceasta, Herodot s-a preocupat permanent de găsirea adevărului; în culegerea datelor, el este un eclectic; informatorii însă nu totdeauna au fost de mîna întîi, iar alții au exagerat faptele de vitejie proprii, nesocotindu-le pe ale celorlalți. Astfel multe pasaje își găsesc explicația cercetînd sursa lor.

O *privire de ansamblu referitoare la relatarea revoltei ioniene duce la concluzia că Herodot a întrezărit cauzele adevărate ale revoltei și a înțeles bine acțiunile așa-zise de pedepsire întreprinse de perși; el a reușit să redea fizionomia revoltei și a încercat să judece faptele corect, urmărind să descopere adevărul. Dacă uneori apar anecdote și reflecții*

[1] Cartea a VI-a, cap. XLII.
[2] *Ibidem*, cap. XII.
[3] Despre flecăreala ionienilor, vezi cartea a V-a, cap. XCVII.
[4] Vezi cartea a V-a, cap. CII, CXVI, CXX.

morale acolo unde ne-am aștepta la date precise și la relatarea unor fapte de arme, acest lucru este explicabil pentru nivelul de atunci al științelor, în general, și al mijloacelor de informație, în special.

Ca să-l înțelegem corect pe Herodot și atitudinea lui față de evenimentele expuse în această parte a Istoriilor, *este necesară o cercetare oricît de sumară a izvoarelor*[1] *cărții a V-a.*

După concluziile la care au ajuns cei ce au studiat opera lui Herodot[2], *cartea a V-a a avut ca izvor de documentare în primul rînd informațiile pe cale orală culese cu ocazia călătoriilor lui Herodot prin cetățile și insulele Elladei, sau aflate din istorioarele care circulau în toată lumea elenă de atunci. Au existat probabil și unele izvoare scrise, dar de mai mică importanță. O asemenea sursă a fost, desigur,* περσικά, *poate opera vreunui logograf ionian, ca Charon din Lampsacos, Dionysios din Milet sau Skylax din Caryanda. Deși nu se știe precis dacă Charon din Lampsacos a scris înaintea lui Herodot, semnalăm un fragment important păstrat de la acest logograf ionian, fragment în care se vorbește despre asediul Sardesului :*

Ἀθηναῖοι δὲ εἴκοσι τριήρεσι ἔπλευσαν ἐπικουρήσοντες τοῖς Ἴωσι. Καὶ εἰς Σάρδεις ἐστρατεύσαντο καὶ εἷλον τὰ περὶ Σάρδεις ἅπαντα, χωρὶς τοῦ τείχους τοῦ βασιληίου. Ταῦτα δὲ ποιήσαντες ἐπαναχωροῦσι εἰς Μίλητον *(fr. 2 Müller-10 Iacoby).*

„Atenienii au plecat cu 20 de trireme să dea ajutor ionienilor ; și au pornit expediție împotriva Sardesului și au cucerit toate din jurul Sardesului, cu excepția zidului palatului regal ; după ce au săvîrșit acestea, se înturnară la Milet".

Herodot a avut la dispoziție și lucrarea lui Skylax (probabil din Caryanda) intitulată Τὰ κατὰ τὸν Ἡρακλείδην

[1] Vezi pentru izvoare M. Nitsch, *Über Herodots Quellen für die Geschichte der Perserkriege*, „Rheinisches Museum", XXVI.

[2] A. Hauvette, *Hérodote, historien...*, Paris, 1894 ; G. Glotz, *op. cit.*, cap. I, II, III ; R. W. Macan, *The chronology of the Ionian revolt in Herodotus Books*, IV—VI, vol. II, Appendix V, Londra ; N. Wecklein, *Über die Tradition des Perserkriege*, München, 1876 ; P. Roussel, *op. cit.* ; Ph. E. Legrand, *Hérodote, Histoires*, V, Paris, 1945, *Notice*, p. 36 și urm.

τῶν Μυλασσῶν βασιλέα (Evenimentele din vremea lui Heracleides, regele mylasienilor), *lucrare citată de Suidas, importantă pentru istoria Cariei. Au mai existat cu siguranță diferite tratate genealogice și arhive ale familiilor nobile, care au căutat să consemneze isprăvile membrilor săi, faptele eroice ale vreunui strămoș. În asemenea documente particulare, Herodot a putut găsi și unele date de importanță generală, privind istoria neamului. Un astfel de document trebuie să fi întîlnit Herodot în casa Alcmeonizilor, de pildă, a cărei apărare plină de elogii lasă să se întrevadă limpede proveniența (cap. LXVI). Azi, din păcate, nu avem posibilitatea să apreciem măsura în care Herodot s-a servit de aceste izvoare scrise pentru redactarea părții din* Istorii *pe care o cuprinde cartea a V-a, deoarece documentele enunțate mai sus nu ne-au parvenit. Unii autori antici, ca* P l u t a r h, Despre reaua-credință a lui Herodot, *20,* T e r t u l i a n, De anima, *46,* D i o n y s i o s d i n H a l i c a r n a s, Ad Pompeium, *3, acordă foarte mare importanță acestor izvoare, diminuînd astfel meritele lui Herodot*[1]. *De fapt, pentru autorul* Istoriilor *erau insuficiente izvoarele scrise de care dispunea ; ele au fost cu siguranță niște cronici aride și seci care nu puteau satisface curiozitatea lui, nevoia pe care o simțea de a crea o operă istorică-literară, un fel de roman, cu oameni, popoare și țări, a căror evocare încîntă și azi pe cititor. Numai informarea la fața locului, cutreierînd meleagurile despre care vorbește și culegînd prin viu grai de la localnici informații despre evenimente și întîmplări transmise din generație în generație, a putut furniza lui Herodot un material bogat în care se împletește știința cu fantezia, seriozitatea cu anecdota. E de presupus că Herodot a vizitat toate ținuturile Elladei despre care vorbește, ținînd seama de călătoriile extinse pe care le-a întreprins în întreg bazinul mediteranean ; el a poposit, uneori mai mult, alteori mai puțin, în cetăți ca Atena, Sparta, Corint, Sicyona, Theba Beoției, în insule ca Samos și Chios, în ținuturi grecești ca Focea, Caria, Cipru și în Magna Graecia.*

[1] Vezi și I a c o b y, *Charon von Lampsacos*, în „Studi italiani di filologia classica", XV, 1938, p. 207 și urm.

Astfel, incursiunea în istoria Atenei (cap. LV—XCVI) și relațiile dintre Atena și Sparta pînă la sosirea lui Aristagoras după ajutor (cap. LXIII—XCIII) au fost redate după informații culese la Atena. Așa se explică fala care împodobește la Herodot imaginea Atenei, ca și gloria care încununează faptele ei de arme (cap. LV—XCVI). Egalitatea politică ateniană (cap. LXXVIII), înflorirea Atenei sînt prezentate ca o consecință a alungării tiranilor (cap. LXVI, LXXVIII); la Atena a aflat Herodot despre gephyrieni (cap. LVII), despre strămoșii lui Peisistratos și despre izgonirea tiranilor (cap. LXV), despre reforma lui Cleisthenes (cap. LXVI, LXIX), despre intervenția spartană în favoarea tiraniei (cap. LXXII, LXXIV, XC), despre conjurația lui Kylon (cap. LXXI), despre luptele de la Sigeion (cap. XCIV—XCV) etc. Egineții, dușmanii atenienilor, sînt văzuți și cercetați în general prin prisma ateniană (cap. LXXXI); în schimb, legenda despre cele două statui îngenuncheate ale Damiei și Auxesiei (cap. LXXXVI) s-a plăsmuit cu siguranță în Egina.

La Sparta Herodot a cules informații despre vizita lui Aristagoras la regele Cleomenes (cap. XLIX), iar de la lacedemonieni, care au rămas celebri pentru conciziunea vorbei, el a împrumutat disprețul față de flecăreala ionienilor (cap. XLIX—LII). De asemenea, numai o sursă spartană a putut vorbi despre părăsirea ionienilor de către atenieni, după incendierea Sardesului (cap. XCVII).

La Corint autorul Istoriilor *a aflat despre încercarea corintienilor de a-l opri pe Cleomenes să reinstaureze tirania la Atena (cap. LXXV, XCII).*

La Theba în Beoția, Herodot a vizitat cu siguranță templul lui Poseidon, cu care ocazie a văzut trepiedele cu cele trei inscripții în caractere cadmeene (cap. LVIII—LXI).

La Sicyona a aflat despre primirea pețitorilor Agaristei, fiica lui Cleisthenes (cartea a VI-a, cap. CXXVI și urm.), scenă asemănătoare cu cea din Odiseea lui Homer despre pețitorii Penelopei; tot acolo a cules informații despre templul și venerarea eroului Adrastos (cap. LXVII).

În timpul șederii sale îndelungate în Samos, a aflat Herodot despre intervenția lui Aiakes, tiranul Samosului, făcută pe lîngă perși în favoarea răsculaților ionieni, în timpul bătăliei de la Lade (cartea a VI-a, cap. XIII); un izvor

samian trebuie să-i fi formulat lui Herodot justificarea trădării samienilor, care au dat bir cu fugiții (cartea a VI-a, cap. XIII) în timpul acestei bătălii. Tot izvor samian par să aibă capitolele VIII, în care se arată compoziția flotei ioniene, și IX—X, din cartea a VI-a, în care se relatează despre porunca dată de perși tiranilor eleni de a merge fiecare în cetatea pe care a cîrmuit-o să ceară pămînt și apă pentru marele rege.

La Focea Herodot a auzit despre Dionysios Foceanul, care a încercat să introducă în flota ioniană simțul disciplinei și al ordinii, ceea ce probabil ar fi înlăturat înfrîngerea suferită în lupta de la Lade; acest erou al Foceei a preferat să devină pirat decît să trăiască în patria sa îngenuncheată (cartea a VI-a, cap. XI—XII și XVII[1]*).*

Despre extinderea revoltei în Cipru și în Caria, Herodot a cules informații colindînd aceste locuri. În Cipru a aflat probabil despre bogățiile insulei, despre templele și despre prinții ei vestiți, ca Philokypros, pe care îl celebrează Solon, spune Herodot (cap. CXIII). Tot aici a auzit cuvîntul sigynos *cu sensul de „lance" (cap. IX) și despre cinstirile pe care amathusienii i le acordau lui Onesilos ca unui erou (cap. CXIV).*

În Caria și-a formulat Herodot elogiul adus carienilor în lupta cu Darius; ei au fost înfrînți numai datorită numărului mare al adversarilor — specifică Herodot (cap. CXIX); el citează și nume de carieni, ca Pixodaros, fiul lui Mausolos (cap. CXVIII), și Heracleides, fiul lui Ibanollis (cap. CXXI), oameni vrednici de cinste; în război, carienii au provocat multe stricăciuni perșilor (cap. CXXI). Probabil la Candys, în Mylasa sau la Labraunda, orașe vestite ale Cariei, a aflat Herodot despre Dumbrava sfîntă de platani a lui Zeus Stratios (cap. CXIX), despre cursa pe care au întins-o carienii perșilor (cap. CXXX) etc.

Date pentru evenimentele cuprinse în cartea a V-a Herodot și-a furnizat și în sudul Italiei, unde a fost de mai multe ori și unde, de altfel, își sfîrșește și zilele. Astfel, despre războiul dintre Sybaris și Crotona, despre soarta

[1] Herodot a văzut pe drumul de la Efes la Focea basorelieful rupestru de la Carabel (vezi cartea a II-a, cap. CIII și nota 367).

lui Dorieus sosit pe aceste meleaguri (cap. XLII), despre isprăvile lui Philippos, fiul lui Butakides, Herodot a auzit în aceste colonii grecești din Italia etc.

În afară de presupunerea neîndoielnică asupra călătoriei lui Herodot prin locurile în care se desfășoară evenimentele cărții a V-a, însăși expunerea acestei părți a Istoriilor scoate în lumină caracterul popular și deci sursa orală care stă la baza ei. Imaginea lui Histiaios, ca și cea a lui Aristagoras sînt asemenea unor eroi populari, la care se admiră istețimea dusă pînă la vicleșug și aventura.

Insuficienta precizare cu privire la locuri, persoane și date constituie un argument prețios în favoarea tradiției orale. Există nume proprii fără patronim; așa, de pildă, numele lui Melanthios (cap. XCVII), Hermophantos (cap. XCIX), Eualkides (cap. CII) și altele. Expunerea unor evenimente se face adesea sumar, fără date precise și fără prea multe amănunte (de exemplu, cap. XCVII și urm.), ceea ce se întîmplă în cazul transmisiei prin viu grai. În afară de acestea, însuși Herodot precizează adeseori proveniența datelor, sub formula ὡς ὦν δὴ οἱ 'Αθηναῖοι λέγουσι (cap. LXIII), „așadar, după cum spun atenienii"; ὡς Λακεδαιμόνιοι λέγουσι (cap. XLIX), „după cum spun lacedemonienii"; ὡς δὲ Θρήικες λέγουσι (cap. X), „după cum relatează tracii" etc. Prin urmare, se poate afirma că majoritatea datelor pe care le găsim în cartea a V-a a Istoriilor lui Herodot au fost culese din sursă orală; pe unele le-a aflat Herodot în Ionia, poate chiar în Halicarnas, pe altele, în timpul călătoriilor sale prin ținuturile Elladei; el s-a informat de la particulari, de la preoți, de la persoane oficiale și, cu un cuvînt, de la oricine a fost în stare să-i povestească ceva vrednic de luare-aminte.

Ca ultime observații, se constată că elementele descriptive, geografice și etnografice, care precumpănesc în prima parte a Istoriilor, ocupă foarte puțin loc în compoziția cărții a V-a, în favoarea elementelor narative. Acest fapt este de altfel explicabil; ținuturile și popoarele îndepărtate, pentru că sînt cunoscute vag, apar în fantezia oamenilor în lumină de basm, în vreme ce locurile și neamurile mai apropiate în spațiu și în timp, fiind cunoscute mai bine, nu suscită în aceeași măsură curiozitatea. În acest fel, cîmpul de acțiune al evenimentelor expuse în cartea a V-a fiind în mare

parte Ellada, Herodot nu stăruie asupra unor lucruri cunoscute grecilor. Misiunea sa este de această dată să prezinte cititorilor, cît mai adevărat cu putință, conflictul dintre greci și „barbari", pentru ca faptele de vitejie ale neamului să-și capete, prin intermediul operei sale, nimbul nemuririi. Printre puținele pasaje care conțin detalii geografice și etnografice se numără descrierea așezărilor lacustre de pe lacul Prasias (cap. XVI), a Căii Regale cu popasurile și hanurile ei (cap. LII); tot elemente geografice cuprind capitolele IV—VIII, în care se redă întinderea Macedoniei[1]*. Puține sînt și observațiile etnografice; astfel, în cap. XLIX, sînt enumerate neamurile pe la care trebuie să treacă cel ce are de parcurs drumul din Ionia pînă la Susa, reședința marelui rege; despre obiceiurile tracilor se dau amănunte în cap. II și urm.*

Interesat permanent de curiozități și de întîmplări neobișnuite, lui Herodot nu-i scapă ocazia să prezinte unele scene anecdotice despre care știe că vor trezi interesul cititorului. Astfel lovitura îndrăzneață a lui Alexandros, fiul lui Amyntas, regele Macedoniei, care a ucis solia lui Darius sosită ca să ceară pămînt și apă, putea să satisfacă sentimentul patriotic elen. Acest pasaj are și o valoare apologetică; Herodot caută și în altă parte să-l prezinte pe acest rege macedonean, care, în timpul războaielor cu perșii, s-a aflat în tabăra dușmanului, ca pe un elen atașat neamului său, care numai de nevoie lupta alături de perși și care, pe ascuns, uneltea împotriva lor (cap. XXI, XLIV și urm.). Un alt exemplu de anecdotă oferă cap. XXV, în care se relatează pățania lui Sisamnes, tatăl viitorului comandant de oști Otanes; pentru sentințele nedrepte pe care le-a dat în calitate de judecător, Sisamnes a fost condamnat la moarte, iar din pielea lui s-a îmbrăcat scaunul judecătoresc pe care a stat și care i-a fost arătat lui Otanes înainte de a porni unde îl mîna datoria noii slujbe. Relatarea bătăliei dintre perinthieni și peoni are de asemenea un caracter anecdotic; peonii, mai slabi decît perinthienii, au ieșit totuși biruitori, pentru că, ascultînd de povața unui oracol, au atacat pe potrivnici în momentul în care aceia intonau peanul, deci pe cînd le rosteau

[1] Herodot prezintă Macedonia întinzîndu-se pînă la muntele Dysoros (cap. XVII), cum era pe vremea lui, dar nu era în perioada care a urmat expediției scitice; Alexandros, fiul lui Amyntas, i-a lărgit hotarele spre est pînă la Axios.

numele (cap. 1). Acest pasaj conține și o dificultate cronologică : Perinthul este o colonie samiană întemeiată la începutul secolului al VI-lea î.e.n., vreme în care peonii de pe valea Strymonului nu erau încă vecini cu perinthienii ; deci, bătălia apare neverosimilă.

În concluzie, conținutul cărții a V-a, deși sumar uneori, redă cu deosebită putere de evocare una dintre cele mai mari revolte ale Greciei antice, revolta Ioniei, care a constituit semnalul dezlănțuirii puhoiului pers asupra Elladei.

I Perşii [1] pe care îi lăsase Darius în Europa sub comanda lui Megabazos au supus, dintre seminţiile Hellespontului, în primul rînd pe perinthieni [2], care nu voiau să se închine lui Darius şi care, înainte vreme, fuseseră greu obidiţi de peoni [3]. Într-adevăr, un oracol al zeului [4] i-a îndemnat pe peonii de pe valea Strymonului [5] să pornească cu oaste împotriva perinthienilor şi să-i atace, numai dacă perinthienii din linia vrăjmaşă au să-i strige pe nume, dar, dacă n-au să-i strige, să nu-i atace; peonii au făcut întocmai. Astfel perinthienii, aşezaţi în linie de bătaie la marginea oraşului, avură de înfruntat, în urma provocării, o întreită luptă corp la corp — s-au încăierat atunci om cu om, cal cu cal [6], cîine cu cîine. Cum în primele două bătălii ieşiseră învingători perinthienii, cînd, bucuroşi, ei începură să intoneze peanul [7], peonii înţeleseră că acesta este oracolul şi vorbiră între ei: „Acuma se pare că ni se împlineşte prorocirea, de-acuma las'pe noi!" Astfel, peonii se năpustiră asupra perinthienilor care cîntau peanul, le pricinuiră o mare înfrîngere şi lăsară doar cîţiva dintre ei în viaţă.

II Aşa s-au petrecut faptele săvîrşite înainte vreme de peoni.

Dar acum, cu toate că perinthienii se dovediră oameni curajoşi pentru dobîndirea libertăţii lor, perşii şi Megabazos i-au înfrînt prin numărul lor mare. După ce Perinthul a fost subjugat, Megabazos îşi conduse oştirea de-a lungul Traciei, cucerind pentru rege oraş după oraş şi pe fiecare din neamurile aşezate în acele părţi. Căci aceasta a fost porunca lui Darius: să supună Tracia.

III După indieni, neamul tracilor este cel mai mare [8] dintre toate popoarele; dacă ar avea o singură conducere [9] şi ar fi uniţi în cuget, ei ar fi, după părerea mea, de neînfrînt şi cu mult cei mai puternici dintre toate seminţiile pămîntului. Dar unirea lor e cu neputinţă şi nu-i chip să se înfăptuiască, de aceea sînt ei slabi. Tracii poartă multe nume [10],

Coes, care nu era tiran, ci un om de rînd, ceru să fie pus tiran în Mytilene.

XII După ce la amîndoi li s-a împlinit dorința, fiecare s-a îndreptat spre ceea ce și-a ales.

Pe de altă parte, Darius, după întîmplarea pe care o voi povesti mai jos, ajunse să se căiască de faptul că i-a dat poruncă lui Megabazos să-i supună pe peoni[31] și să-i strămute din Europa în Asia. Existau [pe atunci] peonii Pigres și Mantyes, care, după ce Darius se întoarse în Asia, sosiră la Sardes împreună cu o soră de-a lor, tare frumoasă, nutrind în suflet dorința de a ajunge ei tiranii peonilor. Pîndind clipa în care Darius se ducea să șadă [ca să se odihnească] la marginea orașului lydienilor, ei făcură cele ce urmează: împodobindu-și sora cum putură mai frumos, o trimiseră după apă cu un vas pe cap; ea ducea un cal legat de brațul său și torcea lînă. Cînd fata trecu prin preajma lui Darius, atrase luarea-aminte a acestuia, pentru că cele săvîrșite de ea nu erau nici în obiceiul perșilor, nici în cel al lydienilor și nici în al altora din Asia. Cum îi stîrnise interesul, Darius trimise cîțiva lăncieri cu poruncă să vegheze la ce va folosi fata calul. Aceștia se luară pe urmele ei. Iar ea, sosind la rîu, adăpă calul, apoi își umplu ulciorul cu apă și se întoarse pe același drum, purtînd vasul pe cap, trăgînd după ea calul și răsucind fusul.

XIII Darius, minunîndu-se de cele auzite de la oamenii care o vegheaseră și de cele văzute de el însuși, porunci să-i fie adusă fata înainte. Îndată ce sosiră cu ea, se înfățișară și frații ei, care pîndiseră toate acestea stînd puțin mai la o parte. Cînd Darius o întrebă de unde este, tinerii spuseră că sînt peoni și că ea este sora lor. El le întoarse vorba interesîndu-se cine sînt peonii și în ce parte a pămîntului locuiesc, iar ei cu ce dorință au venit la Sardes. Îi răspunseră că au venit să i se închine, că Peonia se află pe rîul Strymon, iar Strymonul nu este departe de Hellespont, și că peonii sînt coloniști teucri veniți din Troia[32]. Toate acestea le înșirară rînd pe rînd[33]. Darius îi întrebă apoi dacă toate femeile de acolo sînt tot așa de harnice. Și la această întrebare ei răspunseră cu înflăcărare că așa sînt. Înscenarea era de fapt plăsmuită tocmai pentru a se ajunge aici.

XIV Atunci Darius scrise o scrisoare lui Megabazos, pe care îl lăsase comandant în Tracia, poruncindu-i să scoată pe peoni din așezări și să-i strămute la el, atît pe ei, cît și pe copiii și femeile lor. Îndată un călăreț o porni în goană ducînd porunca în Hellespont și, trecînd pe celălalt mal, îi dădu lui Megabazos scrisoarea. Acesta, citind-o și luînd apoi o călăuză din Tracia, porni cu oaste împotriva Peoniei.

XV Peonii, aflînd că perșii sînt în drum [34] spre ei, se adunară la un loc și-și îndreptară oștirea spre mare, socotind că pe acolo vor încerca perșii să pătrundă împotriva lor. Peonii, deci, stăteau gata să întîmpine atacul oștirii lui Megabazos. Perșii însă, cînd auziră că peonii sînt îngrămădiți într-un singur loc și că păzesc calea de pătrundere dinspre mare, cu călăuzele pe care le aveau făcură un ocol pe drumul din sus de peoni [35] și, fără știrea acestora, năvăliră în cetăți, în care nu se afla țipenie de om; cum așezările erau pustii, năvălitorii le cuceriră cu ușurință. Peonii, cînd aflară că orașele lor au fost ocupate, împrăștiindu-se îndată care încotro, plecară cu toții acasă și se predară perșilor. Astfel, dintre peoni, siriopeonii [36], paioplii [37] și cei cu așezările pînă la lacul Prasias [38] au fost scoși din locuințele lor și duși în Asia.

XVI Dar peonii din jurul muntelui Pangaion [39], doberii [40], agrianii [41], odomanții [42] și cei din preajma lacului Prasias n-au fost subjugați de loc de Megabazos. El încercă să-i supună și pe cei din preajma lacului; așezările acestora erau construite astfel: în mijlocul lacului era o platformă din scînduri legate între ele, sprijinită de piloni înalți; trecerea de pe uscat la această platformă se făcea printr-o singură punte îngustă. Pilonii care susțin scîndurile i-au așezat de multă vreme [la început] toți cetățenii în obște; de aici înainte, ei îi înfig după datina următoare: cărîndu-i din muntele ce se cheamă Orbelos [43], peonul înfige cîte trei piloni pentru fiecare femeie pe care o ia de nevastă; el își aduce în casă mai multe neveste. Locuința și-o fac astfel: fiecare își înțepenește pe platformă o colibă de locuit, care are un oblon ce dă în lac prin platformă. Pe copiii mici îi leagă cu o coardă de picior, de teamă să nu se rostogolească în fundul lacului. Cailor și vitelor de jug le dau de mîncare pești [44]. Numărul peștilor este atît de mare, încît atunci cînd ridică oblonul și cu o

funie vîră în lac coşul gol, îl ţin doar puţin în apă şi îl scot plin de peşte. Sînt două soiuri de peşti pe care îi numesc paprakes şi tiloni.

XVII Aşadar, peonii care fuseseră subjugaţi au fost strămutaţi în Asia. Megabazos, îndată ce i-a supus pe peoni, trimise în Macedonia o solie formată din şapte bărbaţi perşi care, după el, erau cei mai de frunte din oştire. Aceştia fură trimişi la Amyntas [45] ca să ceară pămînt şi apă pentru regele Darius. Se află un drum foarte scurt de la lacul Prasias pînă în Macedonia. Mai întîi, în vecinătatea lacului, dai de o mină [46] de minereuri din care, [cu mult] în urma acestor întîmplări [47], venitul lui Alexandros era de un talant de argint pe zi ; dincolo de mină, urcînd pe muntele zis Dysoron [48], te afli în Macedonia [49].

XVIII Aşadar, perşii trimişi în solie se înfăţişară, îndată ce au ajuns, înaintea lui Amyntas şi îi cerură pămînt şi apă pentru regele Darius. Amyntas le împlini dorinţa şi îi pofti la ospăţ ; pregătindu-le un banchet măreţ, el îi primi pe perşi cu bunăvoinţă. În timp ce se aflau la masă bînd [50], perşii vorbiră după cum urmează : „Gazdă macedoneană, noi perşii avem obiceiul, cînd oferim un mare ospăţ, să aducem să şadă alături de noi şi concubinele, şi nevestele legitime [51]. Tu, pentru că ne-ai primit cu dărnicie şi ne ospătezi în chip măreţ şi [pe deasupra] dăruieşti regelui Darius pămînt şi apă, urmează obiceiul nostru". Amyntas a răspuns la acestea : „O, perşilor, datina la noi nu este aşa, ci se obişnuieşte ca bărbaţii să fie despărţiţi de femei ; dar dacă voi, ca oaspeţi, doriţi astfel, vi se va face şi această plăcere". Şi, rostind asemenea cuvinte, Amyntas trimise după femei, care, răspunzînd la chemare, se aşezară la rînd, una lîngă alta, în faţa perşilor. Atunci perşii, văzîndu-le femei frumoase, i se adresară lui Amyntas zicîndu-i că fapta aceasta n-are nimic înţelept în ea : ar fi fost mult mai bine ca femeile să nu fi venit de loc decît să vină şi, fără să şadă alături de ei, să rămînă în faţa lor ca o tulburare a ochilor. De nevoie, Amyntas porunci ca ele să se aşeze alături de ei. După ce femeile i-au dat ascultare, îndată perşii, cum băuseră ceva mai mult, le apucară de sîni şi cîte unul încerca chiar să le sărute.

XIX Amyntas, văzînd această purtare, cu toate că nu-i cădea bine, stătea totuşi fără să facă o mişcare, ca unul care avea mare frică de perşi. Dar Alexandros, fiul lui Amyntas, care era de faţă şi vedea ce se petrece, cum era tînăr şi neîncercat în nenorociri, nu mai putu să rabde şi, abia stăpînindu-se, grăi astfel către Amyntas : „Tu, tată, supune-te vîrstei şi pleacă de aici ; du-te şi te culcă şi nu mai sta să bei ; eu voi rămîne să ofer oaspeţilor toate cele de trebuinţă". Auzind aceste cuvinte, Amyntas înţelese că Alexandros are de gînd să pună la cale lucruri neaşteptate, de aceea îi zise : „O, copile, tu te-ai aprins ; eu aproape că înţeleg cuvintele tale şi ştiu că vrei, după ce voi pleca, să faci ceva neobişnuit ; te rog însă să nu pui la cale nimic împotriva acestor bărbaţi, ca nu cumva să ne piardă, ci priveşte doar la cele ce se petrec şi rabdă. Cît despre plecarea mea, te voi asculta".

XX Îndată ce Amyntas îşi arătă această dorinţă, plecă, iar Alexandros le vorbi perşilor aşa : „Oaspeţi, aveţi toată puterea asupra acestor femei, dacă vreţi să faceţi dragoste cu toate sau numai cu cîteva dintre ele ; despre aceasta voi înşivă daţi-le lămuriri. Dar acum, pentru că se apropie ceasul de odihnă şi vă văd bine dispuşi după băutură, lăsaţi femeile, dacă vi s-a făcut drag de ele, să facă o baie şi, îmbăiate, primiţi-le din nou". După ce rosti aceste cuvinte şi perşii se învoiră, el dădu drumul femeilor, trimiţîndu-le în odăile lor ; apoi găti cu veşminte de femeie nişte bărbaţi tineri, cărora nu le crescuse încă barba, tot atîţia la număr ca femeile şi, întinzîndu-le pumnale, îi duse înăuntru, unde le vorbi perşilor după cum urmează : „O, perşilor, se pare că aţi fost ospătaţi la o masă de la care n-a lipsit nimic ; toate cîte le-am avut şi, pe lîngă aceasta, cîte s-a putut să găsim ca să vă oferim, toate le aveţi ; ceea ce le întrece pe toate este faptul că vă dăruim propriile noastre mame şi surori, ca să vă daţi seama că sînteţi pe deplin cinstiţi de noi, cum de altfel sînteţi vrednici ; iar regelui vostru care v-a trimis duceţi-i solia că bărbatul grec, craiul macedonean, v-a făcut o primire bună şi la masă, şi la pat". Zicînd acestea, Alexandros aşeză lîngă fiecare pers cîte un macedonean, ca şi cum ar fi fost femeie. Iar aceştia, în momentul în care perşii încercară să se apropie de ei, îi ciopîrţiră.

XXI Iată de ce moarte nenorocită au avut parte atît ei cît și slugile lor: căci îi urmaseră căruțe, slujitori și întreaga lor mare suită; toate acestea s-au prăpădit o dată cu ei [52]. Apoi, nu peste multă vreme [53], o mare cercetare porni de la perși pentru acești bărbați. Dar Alexandros i-a pus capăt prin iscusința lui, dîndu-le perșilor și bani, o mulțime, și chiar pe sora sa cu numele Gygaia; Alexandros i-a oprit, înmînînd aceste daruri lui Bubares [54], un bărbat pers, șeful celor care îi căutau pe solii dispăruți. Așadar, moartea acestor perși, dată în vileag astfel, fu învăluită din nou în tăcere.

XXII Că sînt eleni acești urmași ai lui Perdiccas, cum susțin ei înșiși, întîmplător eu însumi așa știu și în povestirile ce vor urma [55] voi arăta chiar că ei sînt eleni; pe deasupra, și hellenodikii, care au în grijă întrecerile de la Olympia, recunoscură acest lucru. O dată, cînd Alexandros [56] s-a hotărît să ia parte la o întrecere gimnică și a coborît (la Olympia) în acest scop, elenii, care aveau de gînd să participe și ei, îl opriră, zicîndu-i că întrecerea nu este rînduită pentru barbari, ci numai pentru eleni. Dar, după ce Alexandros le dovedi că este din Argos, ei îl socotiră grec, iar el, luînd atunci parte la întrecerea de alergări, sosi la țintă o dată cu primul.

XXIII Așa deci s-au petrecut aceste fapte. Megabazos ajunse cu peonii [57] în Hellespont, iar de aici, trecînd pe țărmul celălalt, sosi la Sardes. Histiaios Milesianul pornise să înconjure cu ziduri pămîntul dăruit de Darius la cererea lui, ca răsplată pentru paza podului [58], pămînt ce se află pe apa Strymonului și poartă numele Myrkinos; Megabazos, aflînd de ceea ce făcea Histiaios, îndată ce sosi cu peonii la Sardes, îi vorbi lui Darius precum urmează: „O, rege, ce faptă [nesăbuită] ai făcut, îngăduind unui elen primejdios și iscusit să-și întemeieze o cetate în Tracia, într-un loc în care se află o vîlcea cu minereuri de argint [59] și cu copaci numeroși, buni pentru construirea corăbiilor și pentru vîsle; în împrejurimi locuiesc mulți eleni și mulți barbari care, ținuți în frîu de un șef, vor face ceea ce le va porunci el și ziua, și noaptea. Așadar, oprește pe acest om să mai continue lucrările, ca nu cumva să te tîrască într-un război civil.

Dar fă-o cu blîndeţe, chemîndu-l la tine. Cînd o să-l ai însă în mînă, să faci în aşa fel ca niciodată să nu mai ajungă la eleni".

XXIV Vorbind astfel, Megabazos — pentru că prevăzuse ce se va petrece după aceea [60] — îl convinse uşor pe Darius. Acesta, trimiţînd atunci un sol la Myrkinos, vorbi prin el astfel: „Histiaios, regele Darius spune următoarele: eu, [stînd şi] cugetînd, găsesc că pentru mine şi pentru treburile mele nu se află om mai binevoitor decît tine, iar acest adevăr îl ştiu după ce l-am simţit nu din vorbe, ci din fapte. Acuma deci, pentru că am de gînd să pun la cale planuri măreţe, vino negreşit să ţi le împărtăşesc". Histiaios, încrezător în aceste cuvinte şi totodată punînd mare preţ pe faptul de a fi sfetnic al regelui, ajunse la Sardes. După ce sosi acolo, Darius îi vorbi astfel: „Histiaios, eu am trimis după tine din următoarea pricină. De îndată ce m-am întors de la sciţi şi te-am pierdut din vedere, n-am încercat nici o altă dorinţă aşa [de mare] într-un timp scurt, decît să te văd şi să vii la mine să stăm de vorbă, ştiind bine că mai de preţ decît toate averile este un prieten iscusit şi binevoitor, însuşiri pe care, şi pe una, şi pe alta, le recunosc la tine, pot s-o mărturisesc din propria mea experienţă. Acuma, aşadar, pentru că ai făcut bine că ai venit, iată ce îţi propun: lasă Miletul şi oraşul nou construit în Tracia şi, urmîndu-mă la Susa, fii părtaş la bunurile mele, stînd alături de mine şi la masă, şi la sfat".

XXV Darius, după ce rosti acestea — şi după ce îl aşeză cîrmuitor în Sardes pe Artaphernes [61], fratele său din acelaşi tată —, plecă la Susa ducînd cu el şi pe Histiaios; de asemenea (înainte de plecare), îl numi pe Otanes [62] comandant peste oştirea de pe ţărmul mării. Tatăl lui Otanes, Sisamnes, fusese unul dintre judecătorii regeşti; pentru că el a făcut o judecată nedreaptă, lăsîndu-se mituit, regele Cambyses, poruncind să fie sugrumat, îi jupui pielea de pe trup şi, smulgînd-o astfel de pe el, o tăie fîşii, fîşii şi o întinse pe scaunul pe care şezuse cînd judecase; după ce a îmbrăcat scaunul cu ea, Cambyses numi judecător în locul lui Sisamnes, pe care l-a ucis jupuindu-l, pe fiul lui Sisamnes, dîndu-i poruncă să-şi aducă aminte pe ce scaun stă şi judecă.

XXVI Prin urmare, acest Otanes, care ședea pe un asemenea scaun judecătoresc, devenind atunci urmașul lui Megabazos la conducerea oștirii, supuse pe bizantini și pe calcedoni, cuceri Antandrosul[63], cel din ținutul Troiei, ocupă Lamponion[64], apoi, luînd corăbii de la locuitorii insulei Lesbos, puse stăpînire pe insulele Lemnos și Imbros, amîndouă locuite încă pe vremea aceea de pelasgi.

XXVII Locuitorii insulei Lemnos se luptaseră cu înverșunare, dar în cele din urmă căzură înfrînți în vreme ce se apărau. Peste acei dintre ei care mai rămăseseră în viață, perșii au pus ca șef pe Lycaretos, fratele lui Maiandrios[65], care a domnit în Samos. Acest Lycaretos își sfîrși zilele domnind în Lemnos[66]... Pricina acestui fapt fu următoarea: el[67] înrobi și-i subjugă pe toți, pe unii învinuindu-i că au dezertat din expediția împotriva sciților, pe alții, că au atacat oastea lui Darius pe cînd se înturna de la sciți.

XXVIII Otanes, așadar, a înfăptuit aceste isprăvi cît a stat în fruntea oștirii.

Apoi, nu pentru multă vreme, nenorocirile cunoscură un oarecare răgaz; dar a doua oară necazurile începură să se abată peste ionieni, pornind din Naxos[68] și din Milet. Naxosul se afla mai presus de celelalte insule ca bunăstare, iar Miletul, cam tot în vremea aceea[69], se întrecea pe sine atingînd cea mai mare înflorire; ba, mai mult decît atît, el era [cu adevărat] podoaba Ioniei; dar, înainte vreme, în răstimpul a două generații, Miletul a fost zguduit peste măsură de răscoale, pînă cînd l-au potolit parienii[70], pentru că, dintre toți elenii, pe aceștia i-au ales milesienii de împăciuitori.

XXIX Iată cum i-au împăcat parienii. Cînd cei mai de seamă bărbați din Paros au ajuns în Milet, văzînd casele de aici foarte dărăpănate, își arătară dorința să cutreiere țarina; schimbînd vorba în faptă și umblînd prin tot ținutul Miletului, ei, ori de cîte ori vedeau în cîmpul răscolit un ogor bine lucrat, scriau numele stăpînului ogorului. Străbătînd astfel toată regiunea și dînd numai rareori peste asemenea ogoare, îndată ce au coborît în cetate, întruniră sfatul și propuseră ca cetatea să fie cîrmuită de acei ale căror pămînturi le-au găsit bine lucrate; părerea lor era — ziceau ei —

că aceştia vor avea grijă şi de treburile obşteşti ca de ale lor proprii. Ei au mai hotărît ca ceilalţi milesieni, cărora înainte le-a plăcut răzmeriţa, să se supună acestora.

XXX Parienii, aşadar, în acest chip au orînduit treburile milesienilor[71]. Dar iată cum de astă dată aceste oraşe au fost pentru Ionia începutul nenorocirilor. Din Naxos au fugit din faţa poporului nişte bărbaţi din tagma celor avuţi[72] şi, în fuga lor, au ajuns în Milet. Cîrmuitor[73] al Miletului era pe vremea aceea Aristagoras, fiul lui Molpagoras, ginerele şi vărul lui Histiaios al lui Lysagoras, al aceluia pe care Darius îl ţinea la Susa[74]; Histiaios era tiranul Miletului şi se afla la Susa pe vremea cînd veniseră naxienii, care odinioară fuseseră în legătură de ospeţie cu el. Sosind aşadar naxienii în Milet, îl întrebară pe Aristagoras dacă nu cumva ar putea să le ofere ceva oştire ca să intre din nou în patria lor. Acesta, făcîndu-şi socoteala că, dacă se vor întoarce în cetate cu sprijinul lui, el va domni peste Naxos[75] şi, luînd ca motiv legătura lor de ospeţie cu Histiaios, le ţinu următoarea cuvîntare: „Eu nu am putinţa să vă pun la îndemînă o oştire atît de mare încît să vă ducă în cetate, cîtă vreme nu o vor naxienii care stăpînesc oraşul. Am fost informat că naxienii au 8 000 de scutieri şi multe vase mari; dar eu îmi voi da toată osteneala şi voi aranja într-un fel treburile. Iată care mi-e gîndul: întîmplător Artaphernes mi-i prieten, iar Artaphernes — v-o spun — este fiul lui Hystaspes, deci fratele regelui Darius; el este cîrmuitorul tuturor locuitorilor de pe ţărmul asiatic al mării[76], avînd oştire numeroasă şi multe corăbii. Cred că omul acesta va face după dorinţa noastră". Auzind aceste cuvinte, naxienii se lăsară în grija lui Aristagoras să facă cum poate mai bine şi îl rugară să promită daruri şi întreţinerea oştirii, deoarece ei înşişi vor plăti, trăgînd mare nădejde că, în momentul în care vor apărea la Naxos, naxienii, precum şi ceilalţi insulari, se vor supune întru totul poruncilor lor. Din insulele acestea ale Cycladelor încă nici una nu era sub stăpînirea lui Darius.

XXXI Aristagoras, sosind la Sardes, îi spuse lui Artaphernes că Naxosul[77] este o insulă nu prea mare ca întindere, dar altfel frumoasă şi roditoare şi aproape de Ionia; în ea se află bogăţii fără număr şi sclavi. „Tu, aşadar, porneşte

cu oaste împotriva acestui pămînt, ducînd înapoi şi pe cei surghiuniţi de acolo. Şi dacă vei săvîrşi asemenea fapte, în primul rînd, îţi voi face rost de bani grei, în afară de întreţinerea oştilor (pentru că drept este ca noi, cei care pornim războiul, să punem la îndemînă cele necesare); pe lîngă aceasta, tu vei dobîndi pentru rege insulele următoare: Naxosul însuşi şi cele care ţin de el, Parosul şi Androsul, şi celelalte aşa-numite Cyclade. Pornind apoi de aici, uşor vei ataca Eubea, insulă mare şi înfloritoare; ea nu e mai mică decît Ciprul [78] şi este tare lesne de cucerit. 100 de vase ajung pentru a supune toate insulele". El îi răspunse cu aceste cuvinte: „Tu eşti, pentru casa regelui, sfătuitorul lucrurilor bune şi toate cîte le-ai propus sînt bune, în afară de numărul corăbiilor. În loc de 100 de vase, ţi se vor pregăti 200, o dată cu venirea primăverii [79]. Dar e nevoie ca şi regele să aprobe aceste planuri".

XXXII Aristagoras, cînd auzi asemenea cuvinte, se întoarse foarte bucuros în Milet. Artaphernes — cum Darius s-a învoit cînd i-a trimis un sol la Susa şi i-a înfăţişat propunerile lui Aristagoras — pregăti 200 de vase cu trei rînduri de vîsle, o mare mulţime de perşi şi de alţi aliaţi şi numi comandant al lor pe Megabates; acesta era un pers din familia Ahemenizilor, văr de-al său şi de-al lui Darius, iar pe fiica lui o luă de soţie, mai tîrziu, în urma acestor întîmplări [80] — dacă povestea este adevărată — Pausanias [81], fiul lui Cleombrotos Lacedemonianul, în dorinţa de a deveni tiran al Elladei. Numind deci pe Megabates comandant, Artaphernes trimise oştirea la Aristagoras.

XXXIII Din Milet, Megabates, luînd cu el pe Aristagoras, oştirea ioniană şi pe naxieni, porni pe mare [82], chipurile, împotriva Hellespontului. Cînd sosi la Chios, făcu un popas cu corăbiile la Caucasa [83], pentru ca de aici, împinşi de vîntul de miazănoapte, să se arunce asupra Naxosului.

Şi, cum nu-i era dat acestei campanii să-i prăpădească pe naxieni, iată ce se întîmplă. O dată, pe cînd Megabates făcea inspecţie pe la străjile vaselor, la o corabie myndiană [84], din întîmplare, nu veghea nimeni. Atunci el, mîniindu-se foarte, porunci lăncierilor să-l găsească pe căpitanul acestei corăbii, al cărui nume era Skylax, şi să-l lege trăgîndu-l printr-o

gaură de vîslă din rîndul de jos al vasului în aşa fel, încît să-i rămînă capul afară, iar trupul înăuntru. După ce Skylax fu astfel legat, cineva îl vesti pe Aristagoras că Megabates a legat pe oaspetele lui myndian şi îl chinuie. Aristagoras, sosind la faţa locului, ceru persului iertare pentru el, dar cum rugămintea îi fu respinsă, se duse el însuşi şi-l dezlegă. Aflînd, Megabates se arătă tare supărat şi se aprinse de mînie împotriva lui Aristagoras. Dar acesta îi zise: „Ce ai tu cu aceşti oameni? Nu te-a trimis Artaphernes să asculţi de mine şi să mergi unde poruncesc eu? De ce faci mai multe?" Acestea au fost cuvintele lui Aristagoras. Celălalt, încruntat din pricina lor, îndată ce se lăsă noaptea, trimise la Naxos cu o corabie nişte oameni ca să-i vestească pe naxieni despre toate cîte li se pregătesc.

XXXIV Naxienii nu se aşteptau de loc ca ei să fie ţinta acestei expediţii [85]. Cînd au aflat, îndată au cărat roadele de pe ogoare în cetate, şi-au făcut provizii de hrană şi apă, ca unii care vor fi împresuraţi, şi au întărit zidul. Aceştia, deci, se pregăteau de războiul ce se apropia. Ceilalţi, după ce au trecut marea cu corăbiile de la Chios la Naxos, se văzură în faţa unor oameni întăriţi. Ţinură totuşi încercuit oraşul vreme de patru luni. Cînd perşii isprăviră banii pe care îi aveau la venire [86], ba şi lui Aristagoras însuşi îi cheltuiseră o mulţime — asediul cerea mereu tot mai mult —, construiră o fortăreaţă pentru fugarii naxieni şi, cum se aflau într-o stare jalnică, s-au retras [87] pe continent.

XXXV Aristagoras nu putea să-şi ţină făgăduiala faţă de Artaphernes. În acelaşi timp îl apăsa cheltuiala ce-i se imputa cu armata; el purta frică pentru înfrîngerea oştirii şi din pricină că se certase cu Megabates, făcîndu-şi socoteala că [din această cauză] îi va fi luată domnia asupra Miletului.

Muncit de teamă pentru fiecare pricină în parte, îi încolţi gîndul răzvrătirii. Tot atunci se întîmplă să-i sosească din Susa, de la Histiaios, un om cu o pecete pe cap, fapt care îi vestea lui Aristagoras să se răscoale împotriva regelui. Histiaios, voind să-i dea de ştire lui Aristagoras să se răzvrătească, nu putea de loc să-i trimită un semn, în siguranţă, pentru că drumurile erau păzite; atunci, răzînd pe cap pe cel mai cre-

dincios sclav de-al lui, îi înfieră o pecete şi aşteptă să-i crească părul. Îndată ce-i crescu părul, îl trimise la Milet, fără vreo altă poruncă decît să-i ceară lui Aristagoras, atunci cînd va ajunge la Milet, să-i radă părul şi să se uite la capul lui. Peceţile însemnau, cum am arătat şi mai înainte, răscoală. Acestea le-a pus la cale Histiaios, foarte necăjit de reţinerea lui la Susa. În caz de răscoală, el nutrea mari nădejdi că va fi trimis la mare [88]; dar dacă nu se va ivi nimic nou în Milet, cugeta că niciodată n-o să se mai întoarcă acolo.

XXXVI La acestea se gîndea, aşadar, Histiaios cînd trimise solul, iar lui Aristagoras i-a fost dat să-i sosească toate în acelaşi timp. Ţinu deci sfat cu răsculaţii destăinuindu-le propriul său gînd şi totodată veştile venite de la Histiaios. Toţi ceilalţi îi împărtăşiră părerea, propunînd să se răscoale, dar logograful Hecataios nu-i lăsă, la început, să se ridice cu război împotriva regelui perşilor, înşirînd toate seminţiile peste care domnea Darius şi puterea lui armată; dar, pentru că nu-i îndupleca, le dădu, în al doilea rînd, sfatul să lucreze măcar în aşa fel ca să ajungă ei stăpînii mării. Apoi mai adăugă că el nu vedea să se înfăptuiască planul lor nici într-un alt fel (ştia că puterea armată a milesienilor era slabă), decît dacă ar lua comorile din templul Branchizilor [89], pe care le-a pus acolo Croesus Lydianul; aşa, trăgea mare nădejde că vor pune stăpînire pe mare şi astfel vor putea să se folosească ei de comori şi duşmanii nu le vor prăda. Aceste comori erau uriaşe, aşa cum am arătat în prima parte a povestirilor mele [90]. Dar nici această părere nu ieşi biruitoare; ca şi mai înainte, ei ţineau morţiş să se răzvrătească, să pornească unul dintre ei pe apă pînă la Myunt [91], în tabăra oştirii care plecase din Naxos şi care se găsea [acum] acolo, şi să încerce să-i prindă pe comandanţii care se aflau pe vase.

XXXVII Această misiune i-a fost încredinţată lui Iatragoras [92]; el puse mîna, cu vicleşug, pe Oliatos, fiul lui Ibanollis [93] din Mylasa [94], pe Histiaios [95], fiul lui Tymnes din Termera [96], pe Coes al lui Erxandros, căruia Darius îi dăruise oraşul Mytilene, pe Aristagoras [97], fiul lui Heracleides din Kyme [98], şi pe mulţi alţii; în felul acesta, deci, Arista-

goras era acum răsculat în mod fățiș, uneltind în fel și chip împotriva lui Darius. Și, pentru început, renunțînd, în vorbă, la tiranie, el statornici în Milet egalitatea în drepturi, pentru ca milesienii de bună voie să i se alăture la răscoală [99]. Apoi făcu aceeași rînduială și în cealaltă parte a Ioniei, alungînd pe unii dintre tirani, iar pe alții prinzîndu-i pe corăbiile care înaintau împreună cu el împotriva Naxosului ; pe aceștia din urmă, în dorința de a face pe plac [poporului], el îi predă cetăților lor, trimițîndu-i pe unul într-un oraș, pe altul în alt oraș, de unde era fiecare.

XXXVIII Pe Coes mytilenienii, scoțîndu-l din cetate, l-au omorît cu pietre, îndată ce au pus mîna pe el. Locuitorii orașului Kyme l-au lăsat să plece pe tiranul lor, după cum și ceilalți, cei mai mulți, au dat drumul tiranului lor. Așa se sfîrși cu tirania prin cetăți. Aristagoras Milesianul, după ce puse astfel capăt tiraniei, porunci ca fiecare populație să-și aleagă la conducere strategi, apoi porni el însuși în solie cu o triremă spre Lacedemona, pentru că avea nevoie să-și găsească o aliată puternică.

XXXIX Anaxandrides, fiul lui Leon, nu mai era în viață [pe vremea aceea], ca să domnească el la Sparta, ci își sfîrșise zilele [100], iar în locul lui era pe tron Cleomenes, fiul lui Anaxandrides, nu datorită meritelor sale ca om, ci mulțumită neamului său. Anaxandrides ținea de soție pe fiica sorei lui și, cu toate că îi era pe plac, copii nu aveau. Așa stînd lucrurile, dregătorii îi spuseră o dată chemîndu-l la ei : „Dacă tu nu-ți porți dinainte de grijă, pentru noi este de neîndurat ca vița lui Eurysthenes [101] să se stingă. Tu, așadar, alungă femeia pe care o ai, pentru că nu-ți naște fii, și ia-ți alta ; și, dacă vei rîndui treburile așa, vei fi pe placul spartanilor". El le răspunse că nu va face nici una, nici alta, pentru că ei nu-i dau o povață bună îndemnîndu-l să-și alunge soția care e nevinovată, ca să-și ia alta, și, deci, n-o să-i asculte.

XL La acestea, eforii [102] și sfatul bătrînilor, după ce au chibzuit între ei, i-au vorbit lui Anaxandrides așa : „Pentru că te vedem atît de prins de femeia pe care o ai, urmează-ne sfaturile și nu te împotrivi lor, ca nu cumva spartanii să hotărască într-un alt chip în legătură cu tine. Nu-ți mai cerem

să-ţi alungi soţia, ci hărăzeşte-i [pe mai departe] tot ce-i hărăzeşti şi acum, dar, pe lîngă ea, mai ia-ţi o altă femeie, ca să-ţi facă prunci". Îndată ce-i vorbiră astfel, Anaxandrides căzu la învoială. De atunci înainte el avea două cămine, deoarece ţinea două neveste, ceea ce nu era de loc în rînduiala spartană [103].

XLI După ce se scurse nu prea mult timp, soţia luată mai pe urmă născu pe acest Cleomenes ; ea tocmai dădea spartanilor un rege moştenitor, cînd prima soţie, înainte vreme stearpă, purcese grea, printr-o potrivire a ursitei. Cu toate că era gravidă pe drept cuvînt, rudele soţiei de-a doua, aflînd, îi pricinuiră necazuri, spunînd că se făleşte doar, că de fapt ea are de gînd să-şi ia pe ascuns un copil. Cum ele făceau mare zarvă, iar timpul înainta cu paşi iuţi, eforii, cînd i se împlini femeii sorocul să nască, aşezîndu-se, din pricina neîncrederii, în preajma ei, stătură de veghe. Ea, după ce-l născu pe Dorieus, îndată îl concepu pe Leonidas şi, după el, repede îl zămisli pe Cleombrotos. Unii spun chiar că Cleombrotos şi Leonidas s-ar fi născut gemeni. Cea de-a doua soţie, care era fiica lui Prinetades al lui Demarmenos [104], după ce i-a dat naştere lui Cleomenes, n-a mai născut un alt copil.

XLII Iar Cleomenes, după cîte se vorbeşte, nu era pe deplin sănătos la minte, ci puţin nebun ; în schimb, Dorieus era fruntea tuturor tinerilor de aceeaşi vîrstă cu el şi pe deplin încredinţat că, după vrednicia lui ca bărbat, va căpăta domnia. Asemenea nădejdi nutrea în suflet, cînd Anaxandrides muri, şi lacedemonienii, urmînd legea, au ales ca rege pe cel mai în vîrstă, pe Cleomenes ; atunci Dorieus, cuprins de mînie şi socotind un lucru nevrednic să se afle la cheremul regelui Cleomenes, ceru de la spartani popor, pe care îl conduse să întemeieze o colonie, fără să întrebe oracolul de la Delfi în ce parte a pămîntului să se ducă pentru a întemeia cetatea şi fără să facă nimic din cele cîte se obişnuiau ; adînc întristat, el plecă cu corăbiile în Libya ; îi călăuzeau pe drum nişte oameni din Thera. Sosind la Kinyps [105], el se statornici într-un loc al libyenilor foarte frumos, lîngă un rîu. Alungat de aici în al treilea an de maki, de libyeni şi de carthaginezi, se întoarse în Pelopones [106].

XLIII Aici Antichares, un om din Eleon[107], îi dădu sfatul, potrivit cu oracolul lui Laios[108], să colonizeze „pămîntul lui Heracles[109] din Sicilia", zicînd că întreg ţinutul Eryxului este al Heraclizilor, dobîndit de Heracles[110] însuşi. Cînd auzi aceste cuvinte, Dorieus plecă la Delfi ca să întrebe oracolul dacă va putea cuceri pămîntul pentru care porneşte; Pythia îi proroci că îl va dobîndi. Luînd atunci ceata pe care o condusese în Libya, o duse în Italia.

XLIV În vremea aceea[111], după cum povestesc sybariţii, atît ei cît şi regele lor, Telys, erau pe cale să pornească război împotriva Crotonei[112], iar crotoniaţii, înspăimîntaţi, îl rugară pe Dorieus să le vină în ajutor; şi într-adevăr li se împlini rugămintea; Dorieus îi însoţi în expediţia pornită împotriva Sybarisului, pe care îl cuceri. Aceste fapte — spun sybariţii — le-a săvîrşit Dorieus cu tovarăşii lui. Crotoniaţii susţin însă că nu li s-a aliat nici un străin în războiul împotriva sybariţilor, afară doar de Callias, din familia Iamizilor[113], un vraci din Elida, dar şi acesta a sosit la ei, fugind de la Telys, tiranul sybariţilor, deoarece victimele pe care le jertfise [în vederea războiului] împotriva Crotonei nu li s-au arătat prielnice. Acestea le povestesc ei[114].

XLV În sprijinul acestor păreri şi unii, şi alţii aduc următoarele dovezi: sybariţii, sanctuarul şi templul ce se află lîngă albia secată a rîului Crathis[115], pe care — zic ei — l-a ridicat Dorieus în cinstea zeiţei Athena Crathia, după ce mai întîi luase parte la cucerirea oraşului; pe lîngă aceasta, ei iau ca supremă mărturie însăşi moartea lui Dorieus, care a pierit[116] pentru că a lucrat împotriva celor prezise de oracol[117]; dacă n-ar fi făcut nimic pe deasupra, dacă îşi împlinea doar misiunea pentru care fusese trimis, el ar fi cucerit ţinutul Eryxului şi, ocupîndu-l, l-ar fi stăpînit, şi nici el, nici oştirea lui nu s-ar fi prăpădit. Pe de altă parte, crotoniaţii dovedesc că lui Callias din Elida i s-au dăruit, pe pămîntul Crotonei, multe bunuri la alegere, pe care pînă şi pe vremea mea le mai foloseau urmaşii lui Callias, în timp ce lui Dorieus şi urmaşilor săi [nu li s-a dat] nimic; dacă Dorieus ar fi luat parte la războiul sybaritic, i s-ar fi dăruit chiar mult mai multe decît lui Callias. Acestea sînt mărturiile de-

puse de unii şi de alţii. Şi e în puterea oricui să treacă de partea acelora în care are încredere.

XLVI Atunci, împreună cu Dorieus, au pornit în larg şi alţi colonişti spartiaţi : Thessalos, Periaibates, Keles şi Euryleon, care, după ce au ajuns cu toată ceata în Sicilia, au pierit în luptă, înfrînţi de fenicieni [118] şi de cei din Segeste ; dintre colonizatori, singur Euryleon a supravieţuit înfrîngerii. Acesta, strîngînd la un loc pe ostaşii care mai rămăseseră în viaţă, ocupă cu ei Minoa [119], colonie a oraşului Selinunt, şi eliberă pe selinuntieni de monarhul lor, Peithagoras. Apoi, după ce îl alungă pe acesta, unelti el pentru domnia în Selinunt, ba chiar ajunse monarh [aici], puţină vreme însă, căci selinuntienii, răsculîndu-se, l-au ucis, cu toate că se adăpostise la altarul lui Zeus Agoraios.

XLVII Pe Dorieus l-a mai însoţit şi a murit împreună cu el Philippos, fiul lui Butakides, un bărbat din Crotona, care, logodindu-se cu fiica lui Telys din Sybaris, fu silit să fugă din Crotona ; înşelat în speranţele sale de căsătorie, se urcă pe un vas spre Cyrene ; plecînd apoi şi de aici, luă parte la expediţie cu o corabie a lui proprie, avînd trei rînduri de vîsle şi echipaj [întreţinut] pe cheltuiala sa ; el era învingător la Olympia şi cel mai frumos dintre elenii din acea vreme. Din pricina frumuseţii lui, a primit din partea locuitorilor din Segeste cinstiri ca nimeni altul ; după ce i-au înălţat pe mormînt un templu de erou, i-au adus mereu de atunci înainte jertfe de împăcare.

XLVIII Acesta fu sfîrşitul lui Dorieus. De-ar fi îndurat să-şi ducă viaţa sub domnia lui Cleomenes şi ar fi rămas la Sparta, el ar fi ajuns rege în Lacedemona, deoarece Cleomenes nu domni multă vreme [120], ci muri fără moştenitor, lăsînd în urma sa numai o fată, al cărei nume era Gorgo [121].

XLIX Aristagoras, tiranul Miletului [122], sosi, aşadar, la Sparta în timp ce la domnie se afla Cleomenes. Aristagoras veni să stea de vorbă cu el, după cum spun lacedemonienii, avînd o tăbliţă de aramă în mînă, pe care erau săpate marginile întregului uscat şi marea toată şi toate rîurile [123]. Ajungînd deci să vorbească, Aristagoras îi spuse următoarele :

„Cleomenes, să nu te miri de graba mea de a sosi aici. Iată cum stau lucrurile. Pentru noi este foarte mare ruşine şi durere — dar şi pentru voi [cu atît mai mult] cu cît staţi mai presus de ceilalţi în Ellada — că vlăstarele ionienilor sînt robi în loc să fie liberi. Acuma, deci, pe zeii eleni, smulgeţi din robie pe ionieni, oameni de acelaşi sînge cu noi. Puteţi să faceţi acest lucru, pentru că barbarii nu sînt puternici, iar voi aţi ajuns cei mai iscusiţi în ale războiului. Armele lor de luptă sînt arcul şi lancea scurtă [124] ; la bătălie se duc cu pantaloni largi şi cu turban pe cap. În acest fel, ei sînt mai uşor de învins [125]. Apoi locuitorii acelui continent au şi bogăţii, cîte nu există la toţi ceilalţi oameni la un loc, începînd cu aur, argint, aramă, şi stofe de tot soiul, şi animale de povară, şi sclavi ; dacă v-ar împinge inima, aţi putea să le aveţi. Ei sînt aşezaţi unii după alţii, aşa cum ţi-oi spune : lîngă ionieni, [locuiesc] aceşti lydieni care populează un ţinut roditor şi sînt cei mai bogaţi în argint (el înşira [toate] acestea arătînd cu mîna pe harta pămîntului pe care o adusese săpată pe tăbliţă). Lîngă lydieni [126], vorbi mai departe Aristagoras, locuiesc frigienii dinspre auroră, care sînt cei mai bogaţi în turme dintre toţi pe cîţi îi ştiu şi cei mai avuţi în fructe. Lîngă frigieni se află cappadocienii, pe care noi îi numim sirieni [127]. Vecini cu aceştia sînt cilicienii, care se întind pînă la această mare, unde se află insula Cipru, şi care plătesc regelui un tribut anual de 500 de talanţi [128]. Lîngă aceşti cilicieni locuiesc armenii, şi ei bogaţi în turme. Regiunea de lîngă armeni o ocupă matienii. Pămîntul învecinat cu ei este Kissia [129], în care se află aşezată, lîngă fluviul Hoaspes, vestita Susa ; aici îşi are reşedinţa marele rege şi aici se găsesc vistieriile cu bani. Dacă cuceriţi această cetate, vă luaţi la întrecere cu curaj, în avere, cu Zeus însuşi. Ţinînd seama de faptul că ţara vă este mică şi nu prea roditoare, cu graniţe strîmte, trebuie să vă bateţi atît cu messenienii, care sînt la fel de puternici ca şi voi, cît şi cu arcadienii şi argienii, însă ei nu au nici o avere care să se apropie de aur şi de argint şi pentru care să îmboldească pe cineva inima să moară luptînd ; cînd se oferă prilejul de a domni cu uşurinţă peste întreaga Asie, veţi alege oare o altă cale ?"

Acestea au fost cuvintele lui Aristagoras ; Cleomenes îi spuse aşa : „O, străine din Milet, te amîn trei zile cu răspunsul".

L Atunci, doar pînă aci au înaintat cu convorbirea. Cînd sosi ziua statornicită pentru răspuns și se întîlniră în locul hotărît, Cleomenes îl întrebă pe Aristagoras cîte zile de drum sînt de la marea ionienilor pînă la rege. Aristagoras, care în cele de pînă acum se dovedise isteț și-l amăgise destul de bine pe Cleomenes, de data aceasta dădu greș ; într-adevăr, ar fi trebuit să nu-i arate cum stau lucrurile de fapt, dacă voia să-i ducă pe spartani în Asia, dar el îi spuse că drumul [pînă acolo] ține trei luni de zile. Regele atunci, tăindu-i vorba pe care Aristagoras pornise s-o rostească despre drum, zise : „O, străine milesian, pleacă din Sparta înainte de apusul soarelui, pentru că nici un cuvînt grăit de tine nu-i semn bun pentru lacedemonieni, vrînd să-i duci cale de trei luni depărtare de la mare".

LI După ce rosti aceste cuvinte, Cleomenes se întoarse acasă la el. Iar Aristagoras, luînd o ramură de măslin, se duse la locuința lui Cleomenes ; intrînd înăuntru, îl rugă în genunchi pe acesta să-i dea ascultare, dar să trimită mai întîi de acolo copilul, căci alături de Cleomenes ședea fiica lui, pe nume Gorgo ; ea era din întîmplare singurul lui copil, în vîrstă de opt sau nouă ani. Cleomenes spuse [străinului] să-și dea pe față gîndurile și să nu-și impună opreliști la vorbă din pricina copilei. Atunci Aristagoras îi făgădui la început zece talanți, dacă îi împlinește rugămintea. Dar cum Cleomenes refuza mereu, Aristagoras ajunse să ridice tot mai mult suma, pînă cînd îi făgădui 50 de talanți ; în acea clipă însă copila strigă : „Tată, străinul te va corupe, dacă nu pleci departe de el". Cleomenes, fermecat de sfatul fetiței, trecu într-o altă încăpere, iar Aristagoras plecă îndată din Sparta, fără să mai aibă timp să-i dea lămuriri despre drumul pînă la rege [130].

LII Iată cum stau lucrurile cu acest drum. Peste tot [de-a lungul lui] se află stații regești [131] și hanuri foarte frumoase ; întreg drumul se întinde prin ținuturi locuite și lipsite de primejdii. De-a lungul Lydiei și Frigiei, se înșiră 20 de stații, adică 94 parasanghe și jumătate. [Ieșind] din Frigia, dai de fluviul Halys [132], peste care sînt ridicate niște porți [133] ; este neapărată nevoie să treci printre ele pentru ca astfel să străbați fluviul, pe care se află și un mare post de pază. Pentru

cel care ajunge pe celălalt țărm în Cappadocia și călătorește pe meleagurile ei pînă la hotarele cilicienilor, calea este de 30 de stații, lipsă două, iar în parasanghe, de 104 [134]; pe hotarul acestora, vei intra pe două porți [135] și vei schimba două gărzi. Dacă treci de acestea și continui drumul prin Cilicia, ai de mers trei stații, 15 parasanghe și jumătate [136]. Hotar între Cilicia și Armenia este un fluviu ce poate fi străbătut cu vase; numele lui este Eufrat. În Armenia, sînt 15 stații [cu han], 56 de parasanghe și jumătate și un post de strajă de-a lungul lor. De aici, din Armenia, trecînd pe pămîntul Matienei [137], [ai de străbătut] 34 de stații, adică 137 de parasanghe [138]. Prin Matiene curg patru rîuri pe care umblă vase și peste care e neapărată nevoie să treci; primul este Tigrul, apoi al doilea și al treilea sînt numite la fel (Zabatos) [139], fără să fie același rîu și fără să curgă din același loc. Dintre ele, primul pomenit vine de la armeni, ultimul, de la matieni; al patrulea rîu poartă numele Gyndes [140]; pe acesta odinioară Cyrus l-a despicat în 360 de canale. De aici, trecînd pe pămîntul Kissiei [141], ai 11 stadii, adică 42 de parasanghe și jumătate pînă la fluviul Hoaspes [142]; și acest rîu poate fi străbătut cu vase; pe el a fost clădit orașul Susa.

Toate aceste stații fac la un loc 111. Cel care urcă de la Sardes la Susa [143] întîlnește în drum tot atîtea hanuri cîte stații sînt.

LIII Dacă drumul regesc s-a măsurat corect în parasanghe și dacă parasanga numără 30 de stadii, cum (atîta) este ea de fapt, din Sardes pînă la palatele numite ale lui Memnon [144], sînt 13 500 de stadii, în parasanghe — 450; parcurgînd în fiecare zi 150 de stadii, se împlinesc exact 90 de zile.

LIV Astfel, cînd Aristagoras din Milet i-a spus lui Cleomenes Lacedemonianul că drumul pînă la rege este de trei luni, el a rostit adevărul. Dacă cineva caută o precizie mai mare decît aceasta, voi da și următoarea lămurire, pentru că trebuie de adăugat la socoteala acestui drum și calea de la Efes la Sardes [145]. Așa, deci, eu susțin că de la marea Elladei pînă la Susa (pentru că așa se cheamă cetatea lui Memnon) sînt în total 14 040 de stadii; într-adevăr, din Efes pînă la Sardes sînt 540 de stadii și, astfel, drumul de trei luni se prelungește cu încă trei zile.

LV Aristagoras, plecînd atunci din Sparta, se îndreptă spre Atena care fusese eliberată de tirani, aşa precum urmează : după ce Aristogeiton şi Harmodios, a căror viţă se trage din gephyrieni [146], l-au ucis pe Hipparchos, fiul lui Peisistratos şi fratele tiranului Hippias [147] — deşi Hipparchos avusese o vedenie în vis foarte grăitoare pentru nenorocirea lui [viitoare] —, după aceea, zic, atenienii, în răstimp de patru ani, s-au aflat sub o tiranie cu nimic mai uşoară, ba chiar mai crudă decît înainte. Iar vedenia din vis a lui Hipparchos iată cum a fost :

LVI În noaptea dinaintea Panatheneelor [148], lui Hipparchos i se păru în vis că un bărbat care sta în faţa lui, voinic şi frumos la chip, i-a spus aceste versuri cu tîlc ascuns :

> Leule-ndură cu inimă tare răbdînd ne-ndurate,
> Nimeni din oamenii răufăcători [149] n-o scăpa de pedeapsă.

Îndată ce se făcu ziuă, el se dumeri, împărtăşind aceste cuvinte tălmăcitorilor de vise ; dar după aceea, neţinînd seamă de vedenie, însoţi cortegiul, la care şi muri [150].

LVII Gephyrienii, dintre care făceau parte şi ucigaşii lui Hipparchos, sînt de obîrşie, după cum susţin ei înşişi, din Eretria [151], iar după cîte ştiu eu, care am cercetat, sînt fenicieni, anume dintre acei fenicieni care au sosit împreună cu Cadmos pe pămîntul numit acum Beoţia [152] şi care locuiau în acea parte a ţinutului obţinut la sorţi care poartă numele Tanagra [153]. De aici, după ce cadmeenii au fost alungaţi [154] mai întîi de argieni, gephyrienii despre care vorbim, fugăriţi a doua oară de beoţieni, s-au îndreptat spre Atena. Atenienii i-au primit să fie cetăţeni ai lor cu anumite oprelişti mărturisite ; hotărîră ca aceştia să fie înlăturaţi de la unele drepturi [155], dar nu de la prea multe şi nici de la cele mai vrednice de a fi pomenite.

LVIII Aceşti fenicieni care au venit împreună cu Cadmos şi printre care se aflau şi gephyrienii, după ce s-au statornicit în această ţară, au adus elenilor, printre multe alte învăţături, şi scrierea [156] care, după cîte mi se pare, nu exista

înainte vreme la eleni; prima scriere a elenilor a fost la fel cu cea de care se slujesc toţi fenicienii. Apoi, cu scurgerea vremii, o dată cu limba, fenicienii au schimbat şi caracterul scrierii. De jur împrejurul lor, locuiau în acel timp, pe cea mai mare întindere a teritoriului, elenii ionieni. Aceştia, luînd de la fenicieni literele şi învăţîndu-le, s-au folosit de ele, după ce le-au schimbat puţin forma; dar, folosindu-le, ionienii au mărturisit — după cum e şi drept, deoarece fenicienii le-au adus în Ellada — că sînt feniciene. Tot din vechime ionienii numesc şi papirusurile *diftere*[157] (piei), deoarece pe atunci, în lipsa papirusului[158], s-au folosit de piei de capră şi de oaie. Încă şi pe vremea mea, mulţi barbari scriu pe asemenea piei.

LIX Am văzut şi eu litere cadmeene[159] în templul lui Apollo Ismenios[160] din Theba beoţienilor, încrustate pe trei trepiede şi care se aseamănă foarte mult cu literele ioniene. Unul dintre trepiede poartă inscripţia: *Amphitryon*[161] *m-a închinat zeului [din prada luată] de la theleboieni*[162]. Ca vechime, acesta ar putea să fie de pe vremea lui Laios, fiul lui Labdacos, fiul lui Polydoros, fiul lui Cadmos.

LX Al doilea trepied grăieşte în vers hexametru:

> Scaios, la pugilat învingînd, pe min' mă-nchinase
> Ţie, Apollo, departe ţintaş, ca frumoasă podoabă.

Scaios ar putea să fie fiul lui Hippocoon[163] — dacă acesta este cel care l-a închinat, şi nu vreun altul care avea acelaşi nume ca fiul lui Hippocoon — cam de pe vremea lui Oedip, fiul lui Laios.

LXI Al treilea trepied glăsuieşte şi el în hexametru:

> Laodamas[164], cînd domnea, a-nchinat în persoană tripodul
> Ţie, Apollo, ţintaş iscusit, ca frumoasă podoabă.

Pe timpul domniei acestui Laodamas, fiul lui Eteocles, cadmeenii fură alungaţi de argieni[165] şi tot atunci ei se îndreptară spre enchelei[166]; dar gephyrienii, lăsaţi în urmă, plecară mai tîrziu la Atena din pricina beoţienilor. Ei şi-au înălţat acolo şi temple, dintre care nici unul nu era folosit

împreună cu ceilalți atenieni, ci erau cu totul aparte de celelalte sanctuare, mai ales templul Demetrei Achaia [167] și misterele ei.

LXII Am povestit, așadar, despre vedenia din vis a lui Hipparchos și totodată despre obîrșia gephyrienilor, pentru că dintre ei făceau parte și ucigașii lui Hipparchos. Dar, după acestea, eu trebuie să reiau firul povestirii pe care am pornit s-o spun la început, despre felul cum atenienii s-au eliberat de tirani. Pe vremea tiraniei lui Hippias, care-și arăta cruzimea față de atenieni din pricina morții lui Hipparchos, Alcmeonizii [168], atenieni de neam, care trăiau în surghiun de pe timpul Peisistratizilor, nu reușiră să se întoarcă acasă împreună cu ceilalți fugari atenieni ; deși au încercat cu sila, cînd au pornit să se înapoieze în țară și să elibereze Atena, ei au suferit o mare înfrîngere [169] mai sus de Peonia [170], la Leipsydrion [171], pe care îl întăriseră cu ziduri ; atunci Alcmeonizii, punînd totul la cale împotriva Peisistratizilor, căzură la învoială cu amphictyonii să construiască templul din Delfi, care se înalță astăzi acolo, dar care pe vremea aceea încă nu exista. Deoarece aveau destui bani și erau cunoscuți încă de mult timp ca oameni cinstiți, ei au clădit templul mai frumos decît modelul lui și în multe alte privințe, dar mai ales pentru că i-au făcut fațada din marmură de Paros [172], cu toate că învoiala cerea să zidească templul doar din rocă de tuf.

LXIII Acești bărbați, după cîte povestesc atenienii, statornicindu-se la Delfi, au înduplecat-o pe Pythia [173] prin bani ca, ori de cîte ori vor veni oameni din Sparta, fie în ceată particulară, fie publică, pentru a întreba oracolul, de fiecare dată ea să le dea poruncă să elibereze Atena. Lacedemonienii, cum primeau mereu același răspuns, trimiseră cu oaste pe Anchimolios, fiul lui Aster, un cetățean de vază, ca să alunge pe Peisistratizi din Atena — cu toate că erau în strînse legături de prietenie cu ei — numai pentru că lacedemonienii pun mai presus de cele omenești treburile divine. Îl trimiseră, așadar, pe mare, cu niște corăbii. Anchimolios, acostînd la Phaleron, își debarcă aici oștirea. Peisistratizii, aflînd din vreme de aceste pregătiri, cerură ajutor din Thessalia, pentru că erau în alianță cu thessalienii. Aceștia le-au trimis,

printr-o hotărîre[174] obştească, 1 000 de călăreţi[175] şi pe regele lor, Kineas[176], un bărbat din Gonnos[177]. Cînd Peisistratizilor le-au sosit aliaţii, au luat şi următoarele măsuri: după ce mai întîi au tăiat de la pămînt roadele din cîmpia Phaleronului şi au pregătit acest loc pentru desfăşurarea luptelor de cavalerie, ei au dat ordin cavaleriei să se arunce asupra taberei potrivnice. Năpustindu-se asupra vrăjmaşului, cavaleria a ucis atunci, printre mulţi alţi lacedemonieni, şi pe Anchimolios, iar pe acei cîţi au mai rămas în viaţă i-au închis în corăbii. Aşa s-a sfîrşit prima campanie pornită din Lacedemona. Mormîntul lui Anchimolios se află la Alopecai[178] în Attica, aproape de templul lui Heracles din Kynosarges[179].

LXIV După aceea, lacedemonienii pregătiră oştire şi mai mare încă şi o trimiseră împotriva Atenei, numind comandant al armatei pe regele Cleomenes, fiul lui Anaxandrides, fără să-i mai îndrume de data aceasta pe mare, ci pe uscat. Cînd au dat năvală pe pămîntul Atticei, ei s-au ciocnit prima oară cu cavaleria thessalienilor, dar, nu după multă vreme, ea a fost pusă pe fugă, după ce au căzut în luptă peste 40 de bărbaţi; cei care au mai rămas în viaţă s-au retras, aşa cum erau, drept spre Thessalia. Cleomenes, intrînd în cetate împreună cu atenienii care doreau să fie liberi, îi împresură pe tiranii care se închiseseră între zidurile Pelargiconului[180].

LXV Lacedemonienii nu i-ar fi alungat pe Peisistratizi (pentru că, mai întîi, nu aveau de gînd să facă un asediu, iar Peisistratizii erau bine aprovizionaţi cu hrană şi apă) şi apoi, chiar dacă i-ar fi împresurat cîteva zile, s-ar fi întors la Sparta; acum însă se ivi o întîmplare nenorocită pentru unii, dar spre folosul celorlalţi. În timp ce copiii Peisistratizilor erau duşi la adăpost în afara ţării, ei au fost descoperiţi şi luaţi ostatici. Pentru că s-a ivit o asemenea nenorocire, toate planurile Peisistratizilor au fost date peste cap şi, astfel, ei au primit condiţiile pe care le impuneau atenienii, anume să plece din Attica în răstimp de cinci zile, ca preţ de răscumpărare pentru copiii lor. Apoi s-au retras la Sigeion[181] de pe rîul Scamandros[182], după ce au domnit la Atena vreme de 36 de ani[183]. Ei erau de obîrşie pylieni, urmaşi de-ai lui

Neleus[184], trăgîndu-se din aceiași strămoși cu familia lui Codros și a lui Melanthos, care, deși nou veniți, au fost regii atenienilor[185] înaintea lor. Din această pricină, Hippocrates și-a adus aminte să pună copilului său numele Peisistratos, același nume cu al lui Peisistratos, fiul lui Nestor.

Așa au scăpat atenienii de tirani. Acum, eu voi povesti mai întîi faptele pe care le-au săvîrșit atenienii și nenorocirile vrednice de a fi pomenite, cîte le-au avut de pătimit după ce au fost eliberați și înainte de a se fi răsculat Ionia împotriva lui Darius, deci înainte de a fi sosit Aristagoras Milesianul la Atena ca să ceară ajutor.

LXVI Atena[186], care și înainte vreme era puternică, după eliberarea sa de sub tirani, se întări și mai mult. În această cetate, doi bărbați au deținut puterea : Cleisthenes, din neamul Alcmeonizilor, despre care se spune că ar fi ademenit-o pe Pythia, și Isagoras, fiul lui Teisandros, dintr-o familie de vază, dar despre a cărei obîrșie eu nu știu să dau amănunte, doar că rudele lui Isagoras aduc jertfe lui Zeus Carianul[187]. Acești doi bărbați, așadar, s-au războit între ei pentru puterea în stat. Cleisthenes, fiind mai slab, și-a atras poporul de partea sa. Apoi, el a împărțit pe atenieni în zece triburi[188] — înainte erau patru —, părăsind numele lor vechi dat după fiii lui Ion[189], care erau Geleon, Aigicores, Argades și Hoples, și găsind denumiri după alți eroi[190], toți pămînteni, în afară de Aias ; acest nume l-a adăugat celorlalte, deși era străin, pentru că Aias era vecinul și aliatul[191] cetății.

LXVII În luarea acestor măsuri, Cleisthenes, pe cît mi se pare, s-a luat după unchiul său din partea mamei, Cleisthenes, tiranul Sicyonei. Cleisthenes din Sicyona, pe vremea luptelor cu argienii, în primul rînd a oprit pe rapsozi să rînduiască întreceri în Sicyona pe temeiul versurilor lui Homer, pentru că în ele aproape peste tot sînt ridicați în slavă argienii[192] și Argosul ; în al doilea rînd, se afla și se mai află încă, tocmai în piața sicyonienilor, un sanctuar[193] al eroului Adrastos[194], fiul lui Talaos[195] ; pe acesta Cleisthenes dorea mult să-l scoată din cetate, fiind argian. Venind deci la Delfi, el întrebă oracolul dacă ar putea să-l îndepărteze pe Adrastos. Pythia îi răspunse că Adrastos este regele sicyonienilor, iar el, ucigașul[196]. Așadar, pentru că zeul nu-i

îngăduia să ia această măsură, el, întorcîndu-se acasă, cugetă la un vicleşug prin care Adrastos să fie totuşi îndepărtat. Cînd socoti că l-a găsit, trimiţînd soli la Theba Beoţiei, îi înştiinţă că ar dori să-l ducă la el pe Melanippos, fiul lui Astacos [197]; thebanii i l-au dat [198]. Aducîndu-l pe Melanippos, Cleisthenes îi făuri un sanctuar chiar în prytaneu şi-l aşeză aici în locul cel mai întărit. Iar Cleisthenes îl aduse pe Melanippos (pentru că acest lucru trebuie lămurit) ca pe cel mai înverşunat duşman al lui Adrastos, care i-a ucis fratele, pe Mekisteus, şi ginerele, pe Tydeus. După ce, aşadar, i-a făcut un sanctuar şi a despuiat pe Adrastos de jertfe şi de sărbători, le-a dăruit lui Melanippos. Înainte vreme, sicyonienii avuseseră obiceiul să-l cinstească în chip măreţ pe Adrastos, pentru că ţinutul acesta era al lui Polybos, iar Adrastos era fiul fiicei lui Polybos. Polybos, sfîrşindu-şi viaţa fără copii (de parte bărbătească), îi lăsă domnia lui Adrastos. Sicyonienii îi aduceau deci cinstiri lui Adrastos şi, printre alte ritualuri, sărbătoreau prin dansuri tragice pătimirile lui [199]. Pe Dionysos ei nu-l cinsteau, ci numai pe Adrastos. Cleisthenes a înapoiat lui Dionysos corurile, iar cealaltă parte a jertfei a dăruit-o lui Melanippos [200].

LXVIII Prin urmare, acestea le-a pus la cale Cleisthenes împotriva lui Adrastos. Iar pentru ca sicyonienii să nu aibă aceleaşi triburi ca argienii, a schimbat numele [201] triburilor doriene. Prin aceasta, el şi-a bătut joc [202] foarte urît de sicyonieni, pentru că le-a dat nume după porc, măgar (şi purcel), înlocuindu-le doar terminaţiile, în afară de numele tribului său; acestuia i-a împrumutat numele de la propria sa domnie [arche] [203]. Cei din acest trib se numeau, deci, Archelaoi [„Conducători de popoare"], ceilalţi, Hyaţi [„Porceşti"], Oneaţi [„Măgăreşti"], Hoireaţi [„Purceleşti"]. Sicyonienii au purtat aceste nume ale triburilor lor pe timpul domniei lui Cleisthenes şi chiar după moartea lui, în răstimp de 60 de ani. Dar după aceea, dîndu-şi seama, le-au schimbat în Hylleeni, Pamphylieni şi Dymanaţi [204]; cei din al patrulea trib adăugat la aceste trei, primind numele după Aigialeus, fiul lui Adrastos, s-au numit Aigialei.

LXIX Aceste fapte le săvîrşise Cleisthenes din Sicyona. Cleisthenes din Atena, care este fiul fiicei celui din Sicyona

și își trage numele de la acela, și el, cred eu, din dispreț față de ionieni, ca atenienii să nu aibă aceleași triburi ca ionienii, l-a imitat pe Cleisthenes, tizul său. După ce a alipit la partida sa pătura de jos a atenienilor, înainte înlăturată din toate, a schimbat numele triburilor și, din mai puține [cîte erau], a făcut mai multe : a creat zece șefi de trib [205] în loc de patru [206] și în zece a împărțit și demele [207], pe triburi. Făcîndu-și din popor un aliat, el era cu mult deasupra dușmanilor săi.

LXX De aceea, Isagoras, simțindu-se mai slab în partida sa, luă la rîndu-i următoarele măsuri : ceru sprijinul lui Cleomenes din Lacedemona, cu care era în legături de ospeție încă de pe vremea împresurării Peisistratizilor — asupra acestui Cleomenes plutea bănuiala că ar avea legături cu soția lui Isagoras. Cleomenes, trimițînd mai întîi un crainic la Atena, ceru să-l alunge pe Cleisthenes și, împreună cu el, pe mulți alți atenieni, poreclindu-i „afurisiții" [208]. Făcîndu-le, așadar, această cerere, el vorbea după îndemnul lui Isagoras, pentru că Alcmeonizii și aliații lor erau învinuiți de omorul [209] la care nu fuseseră părtași nici Isagoras, nici prietenii lui.

LXXI Iată acum în ce chip au primit unii dintre atenieni porecla de „afurisiți" : atenienii aveau printre ei un oarecare Kylon [210], învingător la jocurile olimpice ; acesta rîvnea să ajungă tiran [211] ; cîștigîndu-și tovărășia cîtorva de o vîrstă cu el, încercă să pună stăpînire pe Acropole [212]. Dar, nereușind s-o cucerească, el [cu ceata lui] se așeză cu ramura de măslin în mînă lîngă statuie [213]. Prytanii naucrarilor [214], care cîrmuiau pe atunci Atena, îi făcură să se scoale de acolo pentru a da socoteală, făgăduindu-le că vor fi în afara pedepsei cu moartea ; dar iată că ei au fost totuși uciși și vina căzu asupra Alcmeonizilor. Aceste întîmplări au avut loc înainte de Peisistratos.

LXXII Cînd Cleomenes trimise să-i alunge pe Cleisthenes și pe „afurisiți", Cleisthenes plecă de la sine, pe furiș ; cu toate acestea, Cleomenes se înfățișă la Atena cu o mînă de oameni, iar după ce ajunse aici, sili să ia calea pribegiei 700 de familii ateniene — pe ale căror nume i le-a strecurat Isagoras — sub cuvînt că sînt pătate. După aceea el încercă, în al doilea rînd, să desființeze sfatul [215], iar slujbele publice

se pregătea să le dea pe mîna celor 300 de partizani de-ai lui Isagoras. Dar cum sfatul se împotrivi şi nu vru să-i dea ascultare, Cleomenes, Isagoras şi cei din partida lor puseră stăpînire pe Acropole. Ceilalţi atenieni, nutrind aceleaşi gînduri [cu sfatul], i-au împresurat timp de două zile ; în ziua a treia, potrivit unei învoieli, ieşiră din ţară toţi cîţi erau lacedemonieni. Iar lui Cleomenes i se împlinise prorocirea. Căci îndată ce s-a urcat pe Acropole cu gîndul de a pune stăpînire pe ea, el s-a îndreptat spre sanctuarul zeiţei [216] ca să se roage ; preoteasa, ridicîndu-se de pe scaun înainte de a fi trecut el pragul, îi zise : „O, străine din Lacedemona, pleacă înapoi şi nu intra în templu, pentru că nu e îngăduit dorienilor să pătrundă aici". El îi răspunse : „O, femeie, dar eu nu sînt dorian, ci aheu" [217]. El deci a pus la cale acţiunea fără să ţină seamă de loc de profeţie [218] şi atunci din nou a fost alungat împreună cu lacedemonienii. Pe ceilalţi, atenienii i-au pus în lanţuri ca să-i omoare ; printre alţii şi pe Timesitheos [219] din Delfi, despre ale cărui isprăvi ale braţelor şi curajului aş putea să povestesc lucrurile cele mai minunate. Aceştia, aşadar, au pierit în lanţuri.

LXXIII Atenienii, în urma acestor întîmplări, au trimis mai întîi după Cleisthenes şi după cele 700 de familii urmărite de Cleomenes, apoi au plecat la Sardes soli, în dorinţa de a făuri o alianţă cu perşii ; erau încredinţaţi că lacedemonienii şi Cleomenes sînt gata de război împotriva lor. Cînd solii ajunseră la Sardes şi înfăţişară cele ce li se poruncise, Artaphernes, fiul lui Hystaspes, cîrmuitorul Sardesului, îi întrebă ce popor sînt ei şi în care parte a lumii locuiesc [220] de cer să fie aliaţii perşilor ; cînd află de la soli, le vorbi pe scurt aşa : dacă atenienii dăruiesc pămînt şi apă regelui Darius, el încheie cu ei alianţă, iar dacă nu, le porunceşte să plece îndată de la el. Solii, cu de la sine putere, au spus că îi dăruiesc, vrînd să încheie alianţă [cu orice preţ]. Dar apoi după ce s-au întors în ţară, ei au îndurat grele învinuiri [221].

LXXIV Cleomenes, dîndu-şi seama că a fost foarte jignit atît cu vorba cît şi cu fapta de atenieni, adună oştire din întreg Peloponesul fără să spună pentru ce o strînge [222], în dorinţa de a pedepsi poporul atenienilor şi de a-l aşeza pe

Isagoras tiran, pentru că acesta venise împreună cu el de pe Acropole. Cleomenes deci năvăli în Eleusis cu o ceată numeroasă, iar beoţienii, potrivit înţelegerii, cuceriră în acelaşi timp Oinoe [223] şi Hysiai [224], demele cele mai depărtate ale Atticei; calcidienii, pe de altă parte, le produseră stricăciuni, pătrunzînd şi ei pe meleagurile Atticei. Atenienii, atacaţi fiind din două părţi, se gîndeau să lase pe mai tîrziu pe beoţieni şi pe calcidieni; şi într-adevăr îşi îndreptară armele împotriva peloponesienilor care se aflau la Eleusis.

LXXV Cînd erau tocmai pe cale să-şi încaiere taberele în luptă, corintienii, cei dintîi, cugetînd în sinea lor că această acţiune se află în afara dreptăţii, făcură cale-ntoarsă. După ei, pleacă şi Demaratos, fiul lui Ariston, care era de asemenea regele spartanilor; el luase parte la ieşirea oştirii din Lacedemona şi pentru că mai înainte nu fusese învrăjbit cu Cleomenes. Dar de la această dezbinare s-a dat o lege la Sparta să nu fie îngăduit ca amîndoi regii să însoţească deodată oştirea cînd iese din ţară [225]; într-adevăr, pînă atunci amîndoi o însoţeau. Astfel, în vreme ce unuia dintre ei i se lua comanda, el era lăsat acasă, ca şi unul dintre Tyndarizi [226], pentru că, înainte de această întîmplare, şi Tyndarizii însoţeau oştirea, fiind amîndoi chemaţi în ajutor.

LXXVI De data aceasta însă, ceilalţi aliaţi, văzînd că la Eleusis regii lacedemonienilor nu se înţeleg între ei şi că corintienii părăsesc linia de bătaie, plecară şi ei care încotro. Prin urmare, dorienii au intrat în Attica de patru ori, de două ori năvălind pentru a se război, şi de două ori, pentru binele marii mulţimi a atenienilor; prima oară, atunci cînd au colonizat şi Megara (această campanie pe drept ar putea fi numită după numele lui Codros [227] care domnea atunci peste atenieni). A doua şi a treia oară, pe vremea cînd, pornind din Sparta, au venit ca să-i alunge pe Peisistratizi; a patra oară, cînd Cleomenes năvăli cu peloponesienii în Eleusis; pe vremea aceea, deci, dorienii intrau pentru a patra oară în Atena.

LXXVII După ce această oştire s-a risipit fără glorie, atenienii, vrînd să se răzbune, porniră cu oaste mai întîi împotriva calcidienilor. Dar beoţienii le săriră în ajutor calcidie-

nilor, la Euripos. Atenienii, cînd au văzut ajutoarele, s-au gîndit să-i atace prima oară pe beoţieni, apoi pe calcidieni; astfel atenienii se încăierară cu beoţienii şi se dovediră cu mult mai puternici şi, după ce au ucis pe foarte mulţi, pe 700 dintre ei i-au luat prizonieri. Tot în aceeaşi zi, atenienii, trecînd în Eubea, se bătură şi cu calcidienii şi, biruindu-i pe aceştia, lăsară 4 000 de colonişti [228] pe pămîntul hippoboţilor; hippoboţi [229] se numeau bogătaşii calcidienilor. Şi dintre aceştia cîţi au fost prinşi fură puşi sub pază şi legaţi în lanţuri, împreună cu prizonierii beoţieni; cu vremea, [atenienii] i-au dezlegat pe preţul a două mine. Iar cătuşele lor, în care fuseseră legaţi, le-au atîrnat pe Acropole; ele se mai aflau, încă şi pe vremea mea, atîrnate de zidurile care fuseseră pîrjolite în flăcări [230] de med, în faţa sanctuarului [231] care este îndreptat spre apus. Şi ei au închinat o zecime din banii de răscumpărare [zeiţei Athena], făcînd din ei un car cu patru cai de aramă [232]; acesta este aşezat în partea stîngă imediat cum intri în propileele de pe Acropole; pe el sînt scrise următoarele cuvinte:

Neamul beoţian şi calcidian înfrîngîndu-l
Fiii atenieni, 'n-ale războiului trebi.
'N-negre cătuşe de fier trufia le potoliră,
Dijmă Athenei ei dînd, de pe venit, aceşti cai.

LXXVIII Atenienii, aşadar, erau în plină înflorire. E limpede, nu numai într-o singură privinţă, ci în toate, ce lucru minunat este egalitatea; dacă şi atenienii ar fi fost conduşi de tirani, ei n-ar fi stat, în ale războiului, mai presus de cei care locuiesc în jurul lor, dar, scăpaţi de tirani, ei au ajuns cu mult deasupra celorlalţi. Limpede apare şi faptul că, atunci cînd erau supuşi, ei se purtau ca nişte oameni lipsiţi de bărbăţie, ca unii care trudeau pentru un stăpîn, dar după ce au fost eliberaţi, fiecare pentru el însuşi muncea mai cu tragere de inimă [233].

LXXIX Iată deci faptele săvîrşite de atenieni. Thebanii, după aceste întîmplări, vrînd să-i pedepsească pe atenieni, trimiseră soli să cerceteze oracolul. Pythia le răspunse că ei, singuri, nu sînt în stare să se răzbune, dar, dacă vor vesti faptele acolo unde răsună mai multe voci [234], să ceară

ajutor — le porunci Pythia — de la cei mai apropiaţi [235]. După ce solii s-au întors şi au întrunit adunarea, le-au împărtăşit oracolul. Thebanii, înţelegînd din vorbele lor că trebuie să ceară ajutor de la cei mai apropiaţi, după ce i-au ascultat, au zis : „Oare nu locuiesc cel mai aproape de noi tanagrii, coronienii şi thespienii ? Şi aceştia, însoţindu-ne mereu la luptă, duc cu noi războiul pînă la capăt cu dragă inimă. De ce ar trebui deci să-i rugăm ? Dar mai degrabă [să băgăm de seamă] ca nu cumva să fie altul tîlcul oracolului".

LXXX În vreme ce dezbăteau aceste lucruri, unul dintre ei, începînd să se dumerească, grăi deodată aşa : „Mi se pare că eu pricep ce vrea să spună oracolul. Se zice că Asopos a avut ca fiice pe Theba şi pe Egina [236]. Cum ele sînt surori, cred că zeul ne-a vestit să rugăm pe egineţi să ne vină în ajutor". Şi cum nici o altă tălmăcire nu părea să se vădească mai bună decît aceasta, îndată, trimiţînd ei solie, îi rugară pe egineţi, pe temeiul că le sînt cei mai apropiaţi, să le dea sprijin potrivit oracolului. Aceştia au răspuns celor care le cereau ajutorul că le trimit împreună cu solii pe Aiakizi [237].

LXXXI Thebanii, după ce-şi încercară norocul cu alianţa Aiakizilor şi se văzură strîmtoraţi rău de atenieni, din nou trimiseră soli şi le dădură înapoi pe Aiakizi ; le cerură în schimb oameni. Egineţii, mîndri de marea lor înflorire şi amintindu-şi de vechea duşmănie [238] pe care o nutreau faţă de atenieni, de data aceasta, cînd thebanii cerură sprijinul, porniră război nedeclarat împotriva atenienilor. În vreme ce aceştia din urmă atacau pe beoţieni, ei se îndreptară cu corăbii mari spre Attica, cotropiră Phaleronul, încălcară multe deme de pe celelalte părţi ale coastei şi, înfăptuind asemenea isprăvi, pricinuiră mari stricăciuni atenienilor.

LXXXII Duşmănia dintre egineţi şi atenieni a început după cum urmează : epidaurienilor nu le rodea pămîntul de loc ; ei întrebară atunci oracolul din Delfi despre această pacoste ; Pythia le porunci să înalţe statui Damiei şi Auxesiei [239] şi, după ce le vor ridica, le va merge mai bine. Epidaurienii [240] s-au interesat apoi din ce să facă statuile, din

bronz sau din piatră ; Pythia nu le-a îngăduit nici unul din aceste materiale, ci numai lemnul de măslin cultivat. De aceea, epidaurienii îi rugară pe atenieni să le îngăduie să taie măslini [de la ei], socotind că măslinii atenieni sînt cei mai sfinţi ; mai umblă zvonul şi că, pe vremea aceea, nu se aflau măslini nicăieri în altă parte a pămîntului decît la Atena. Aceştia le răspunseră că le vor da voie numai dacă ei se vor lega să aducă în fiecare an jertfe Athenei Polias[241] şi lui Erechteus. Învoindu-se, epidaurienii au primit sub asemenea legămînt cele cerute şi au ridicat statuile, făurindu-le din aceşti măslini. Pămîntul lor începu apoi să poarte rod, iar ei îşi ţineau mai departe legămîntul faţă de atenieni.

LXXXIII Pe vremea aceea, ca şi mai înainte, eginetii mai ascultau încă de epidaurieni şi, printre altele[242], se duceau la Epidaur, unde îşi judecau pricinile dintre ei, cînd fie că erau pedepsiţi, fie că cereau altora socoteală. Dar, la un moment dat, construindu-şi corăbii şi împinşi de nechibzuinţă, ei se despărţiră de epidaurieni. Cum erau dezbinaţi, eginetii se dedară la jafuri ca unii care se vedeau deodată stăpînii mării ; pînă şi statuile pomenite mai sus, ale Damiei şi Auxesiei[243], le-au răpit, le-au dus la ei acasă şi le-au aşezat în inima ţării lor, în locul numit Oie, care se află la o depărtare de cel mult 20 de stadii de oraş. Înălţîndu-le în acest loc, le cinsteau prin jertfe şi prin coruri de femei, care rosteau cuvinte batjocoritoare[244], alegîndu-se totodată pentru fiecare din cele două divinităţi cîte zece bărbaţi drept coregi. Corurile nu defăimau pe nici un bărbat, ci numai pe femeile din partea locului. Existau şi la epidaurieni aceleaşi ceremonii ; la ei se obişnuiau şi ritualuri tainice.

LXXXIV După ce li s-au furat aceste statui, epidaurienii n-au mai respectat înţelegerea faţă de atenieni ; atunci aceştia din urmă îşi arătară prin soli nemulţumirea ; dar epidaurienii începură să le dovedească în vorbe că ei nu încalcă dreptatea, pentru că, atîta vreme cît au avut pe pămîntul lor statuile, şi-au respectat învoiala ; din moment ce însă au fost despuiaţi de ele, nu mai era drept ca tot ei să plătească tribut, ci pretindeau că obligaţia revine eginetilor,

care le stăpînesc. La aceste cuvinte, atenienii, trimiţînd soli în Egina, cerură statuile; dar egineţii le răspunseră că ei nu au nimic de-a face cu atenienii.

LXXXV Atenienii povestesc că, în urma acestei cereri, au fost trimişi, cu o singură corabie cu trei rînduri de vîsle, cîţiva cetăţeni aleşi de obşte care încercară, după ce au ajuns în Egina, să smulgă de pe soclu statuile cu pricina, sub cuvînt că erau din lemnul lor propriu; gîndul lor era să le ducă cu ei. Dar cum nu puteau să le ia, legară nişte funii în jurul statuilor şi începură să tragă de ele; şi iată că, în vreme ce ei se opinteau, un tunet şi, o dată cu tunetul, un cutremur zguduiră pămîntul; corăbierii care trăgeau de funii se tulburară la minte din această pricină şi, ca urmare a unei astfel de rătăciri, începură să se ucidă între ei ca vrăjmaşii, pînă ce, dintre toţi, rămase în viaţă doar unul singur, şi abia el mai ajunse la Phaleron.

LXXXVI Atenienii, aşa povestesc că s-a petrecut întîmplarea. Egineţii însă [spun] că atenienii n-au sosit cu o singură corabie (pentru că pe una singură şi chiar pe ceva mai multe de una, chiar în cazul cînd s-ar fi întîmplat să le lipsească cu desăvîrşire corăbiile, ei tot le-ar fi respins cu uşurinţă), ci au venit împotriva ţării lor cu multe vase, dar că au dat înapoi din faţa atenienilor şi nu s-au bătut cu ei pe mare. Pricina nu pot s-o lămuresc în mod precis, nici dacă s-au retras pentru că se simţeau mai slabi în lupta pe apă, nici dacă aveau de gînd să pună la cale ceva ce de fapt au şi pus. Atenienii deci, cum nimeni nu le ţinu piept în luptă, coborînd din corăbii, se îndreptară spre statui; dar neputîndu-le smulge de pe soclu, după ce le-au legat de jur împrejur cu nişte funii, începură să le tragă, pînă ce iată ce s-a întîmplat cu amîndouă statuile din pricina smucirii — mie însă mi-i peste putinţă să cred vorbele lor, să le creadă oricine altul —, ele au căzut în genunchi[245] înaintea lor şi, de la acea întîmplare, au dăinuit aşa peste vremi. Atenienii, aşadar — povestesc egineţii —, acestea au săvîrşit; cît despre ei înşişi — spun în continuare egineţii — în momentul în care au aflat că atenienii sînt pe cale de a porni cu război împotriva lor, i-au şi pregătit pe argieni; atenienii au debarcat în Egina, iar argienii s-au înfăţişat

îndată ca să le dea ajutor egineților și, trecînd pe furiș din Epidauros în insulă, căzură asupra atenienilor, care fură luați pe neașteptate, și le tăiară legătura cu vasele; chiar din acea clipă s-a auzit tunetul și s-a cutremurat glia sub ei.

LXXXVII Iată ce povestesc argienii și eginețiii, dar și atenienii recunosc că doar unul singur a scăpat dintre ei de a ajuns în Attica. În afară de aceasta, argienii mai adaugă că, în vreme ce ei făceau prăpăd în tabăra attică, și acel singur om numai datorită lor a scăpat cu viață; atenienii însă susțin că mulțumită divinității. De fapt, nici acesta singur n-a rămas viu, ci a pierit în felul următor. Întors la Atena, el a adus vestea măcelului; aflînd cele petrecute, soțiile bărbaților plecați la luptă împotriva Eginei, cuprinse de o cumplită furie că, dintre toți, doar el singur s-a întors teafăr, se strînseră în jurul lui și-l înțepară cu fibulele veșmintelor; fiecare în parte îl lua la rost întrebîndu-l unde este bărbatul ei. Și iată că în acest fel și-a găsit și el sfîrșitul [246]. Atenienii au socotit fapta femeilor lor mai cumplită chiar decît măcelul. Și, pentru că nu știau cum să le pedepsească în alt chip, le preschimbară îmbrăcămintea în cea ioniană [247]; înainte de această întîmplare, femeile atenienilor purtau veșminte dorice, foarte asemănătoare cu cele corintiene; ei le-au schimbat atunci cu tunici de lînă, ca să nu se mai folosească de fibule [248].

LXXXVIII Pentru cei care vor să cunoască adevărata față a lucrurilor, haina aceasta nu este ionică din vechime, ci cariană [249], pentru că îmbrăcămintea elenă a femeilor în vremea de demult era peste tot aceeași, și anume haina pe care noi azi o numim dorică [250]. Față de aceste întîmplări, argienii și eginețiii au hotărît să ia și ei următoarele măsuri: să fie lege în amîndouă cetățile ca fibulele să se facă o dată și jumătate [mai mari] decît măsura obișnuită pe atunci, iar femeile să închine cu osebire fibule [251] în templul acestor divinități; să nu se intre în templu cu nimic attic, nici măcar cu un vas de lut; și de atunci s-a statornicit și legea să se bea numai din vase de la ei din țară. Astfel că femeile argienilor și ale egineților, de atîta amar de timp, mai purtau încă și pe vremea mea ace mai mari decît înainte, din dușmănie față de atenieni.

LXXXIX Prin urmare, începutul vrajbei dintre atenieni și egineți s-a iscat așa cum s-a arătat[252].

Atunci cînd thebanii le-au cerut sprijinul, eginetii, aducîndu-și aminte de cele întîmplate cu statuile, au dat cu dragă inimă ajutor beoțienilor.

Eginetii, așadar, prădau coastele Atticei, iar atenienii, tocmai cînd erau pe cale să pornească război împotriva eginetilor, primiră de la oracolul din Delfi vestea că, în ce privește nedreptatea eginetilor, au de așteptat 30 de ani și în al treizeci și unulea, după ce vor fi ridicat un sanctuar lui Aiacos, să înceapă războiul împotriva eginetilor, că izbînda va fi după dorința lor; dar dacă vor porni de îndată cu oaste împotriva eginetilor, multe vor avea de pătimit în acest răstimp, multe vor și înfăptui, totuși pînă în cele din urmă vor învinge. Cînd atenienii auziră aceste cuvinte rostite pentru ei, ridicară lui Aiacos[253] în dar un sanctuar, acela care se înaltă acum în agora, dar nu putură să rabde aflînd că trebuie să aștepte 30 de ani[254], o dată ce au îndurat jigniri din partea eginetilor.

XC Pe cînd, așadar, ei se pregăteau de război, o afacere scormonită de lacedemonieni li se puse de-a curmezișul în cale. Lacedemonienii aflară de demersurile Alcmeonizilor la Pythia și de uneltirile[255] Pythiei împotriva lor și a Peisistratizilor; de aceea, ei simțiră o îndoită suferință, pentru că alungaseră pe niște oameni cu care erau în legături de ospeție și pentru că, ducînd la îndeplinire o asemenea măsură, nu li se arătase nici o recunoștință din partea atenienilor. Ba, pe lîngă acestea, oracolele îi ațîțau mereu, spunîndu-le ce multe și nedrepte vor fi pătimirile lor din pricina atenienilor. Ei nu cunoscuseră înainte aceste oracole, dar de cînd Cleomenes le-a adus la Sparta, le aflară. Cleomenes a luat tăblițele cu oracole de pe Acropolea Atenei; înainte vreme, tablele cu oracole se aflau în stăpînirea Peisistratizilor, care, alungați fiind, le-au lăsat în templu[256]; acum zăceau în părăsire. Cleomenes a luat tăblițele cu el[257].

XCI Cînd lacedemonienii se aflară în stăpînirea oracolelor și văzură că atenienii înfloresc și că nu se pregătesc de loc să asculte de ei, înțelegînd că, atîta timp cît neamul atenian este liber, ar putea ajunge la fel de puternic ca al

lor [258], dar, stăpînit de tirani, ar fi slab și gata să le arate supunere; dîndu-și seama de fiecare din aceste lucruri, trimiseră după Hippias, fiul lui Peisistratos, la Sigeion în Hellespont (unde trăiau în surghiun Peisistratizii). Cînd sosi Hippias — la chemarea lor —, spartanii, trimițînd și după solii celorlalți aliați, le vorbiră așa: „Bărbați din oastea aliată, recunoaștem că noi n-am lucrat în marginile dreptății; ațîțați de oracole înșelătoare, am alungat din patria lor pe niște oameni legați de noi prin strînse legături de ospeție și care ne-au întins o mînă de ajutor să ținem sub stăpînire Atena. Săvîrșind acestea, noi am predat cetatea unui popor nerecunoscător, care, eliberat prin noi, și-a ridicat capul, jignindu-ne, și ne-a alungat [din țara lui] pe noi și pe regele nostru; apoi, trezindu-i-se dorința de glorie, a început să crească, cum prea bine au înțeles vecinii lui, beoțienii și calcidienii, și în curînd vor înțelege și alții care și-au făcut socoteli greșite despre el. Dar, pentru că am greșit cînd am săvîrșit asemenea lucruri, vom încerca acuma împreună cu voi să aducem unele îndreptări. Căci tocmai pentru aceasta am trimis după Hippias și după voi să veniți din cetățile voastre, ca, prin înțelegere comună și cu puteri unite, să-l ajutăm pe acesta să pătrundă din nou în Atena, dîndu-i înapoi ceea ce i-am luat".

XCII Aceștia, deci, așa vorbiră, dar cei mai mulți dintre aliați nu le aprobară cuvintele; ei ședeau tăcuți; doar Socles din Corint li se adresă astfel: „De bună seamă, cerul va sta de-acum înainte sub pămînt și pămîntul, atîrnat deasupra cerului, iar oamenii își vor avea lăcașul în mare și peștii unde l-au avut mai înainte oamenii, pentru că voi, lacedemonienilor, nimiciți egalitatea în drepturi, pregătindu-vă să aduceți în cetăți tirania, față de care oamenii nu au nici o altă rînduială mai nedreaptă și mai puțin pătată de crimă. Dacă voi socotiți că e bine acest lucru, ca cetățile să aibă orînduire tiranică, numai după ce vă veți aduce voi înșivă cei dintîi la voi acasă un tiran, abia atunci căutați să-l înscăunați și la alții; dar acum voi, care sînteți feriți de tirani și care păziți cu străjnicie să nu se ivească tirania la Sparta, vreți totuși s-o aduceți la aliații voștri. Într-adevăr, dacă ați fi cunoscut tirania ca noi, ați fi putut rosti păreri ceva mai bune decît cele de acum".

Iată [să vă dau o pildă] : corintienii aveau următoarea rînduială a treburilor obștești : la ei era oligarhie și cetatea o cîrmuiau așa-zișii Bacchiazi [259] ; aceștia dădeau în căsătorie și-și luau soții unii de la alții. Dar iată că o dată unuia dintre acești bărbați, lui Amphion, i se născu o fiică șchioapă ; numele ei era Labda. Cu ea nici unul dintre Bacchiazi nu voia să se însoare, astfel că ajunse nevasta lui Eetion, fiul lui Echecrates, de neam din Petra [260], deci lapit [261] de obîrșie și urmaș al lui Caineus [262]. Dar cum Eetion nu avea copii nici cu femeia aceasta, nici cu alta, plecă la Delfi să se intereseze în legătură cu nașterea de prunci. Îndată ce păși pragul, Pythia îl agrăi cu următoarele versuri :

Eetion [263], nimeni nu te cinsteșt(e), deși vrednic de cinste.
Labda e grea ; o piatră va nașt(e) ce se rostogolește ;
Peste monarhi va cădea și curăți-va Corintul.

Cuvintele profețite lui Eetion ajunseră într-un fel oarecare la cunoștința Bacchiazilor. Acestora le rămăsese neînțeles oracolul pe care-l primiseră mai înainte în legătură cu Corintul și care ascundea același tîlc ca cel al lui Eetion, glăsuind astfel :

Vultur [264] pe stîncă așteaptă să nască ; un leu el va naște
Tare și crud ; pe mulți sub genunchi îi va frînge ; la aceasta
Bine gîndiți voi, corintieni, care-n jurul Peirenei [265]
Mîndre și-n jur de Corint locuiți, cu multe izvoare.

Acest oracol, care li s-a menit înainte vreme Bacchiazilor, era fără dezlegare pentru ei ; dar cînd au aflat de cel împărtășit lui Eetion, îndată au priceput că și cel de mai înainte suna aidoma lui. Înțelegîndu-l, așadar, pe acesta, ei păstrară tăcere, cu gîndul să-l piardă pe vlăstarul ce i se va naște lui Eetion. Îndată ce soția acestuia născu, ei trimiseră zece dintre ai lor în dema în care locuia Eetion, ca să ucidă pruncul. Sosind, deci, la Petra și intrînd în curtea lui Eetion, îi cerură copilul ; Labda, fără să bănuiască ceva din pricinile pentru care veniseră și socotind că o fac din prietenie pentru tatăl lui, îl aduse și-l dădu în brațele unuia dintre ei. Pe drum ei se înțeleseseră ca primul care va

lua copilul să-l trîntească de pămînt. Dar iată că în momentul în care Labda îl aduse şi-l întinse spre ei, copilul, printr-o întîmplare divină, surîse bărbatului care-l luă în braţe ; acestuia, cînd îi zări zîmbetul, îi fu milă să-l ucidă ; cum i se făcu milă de el, îl dădu celuilalt, acesta, celui de-al treilea. Aşa trecu el, din mînă în mînă, pe la toţi cei zece bărbaţi, nici unul nevoind să-l omoare. După aceea dădură mamei înapoi copilul şi ieşiră afară ; dar, oprindu-se la poartă, se luară la harţă între ei, învinuindu-se şi mai ales certîndu-l pe cel care-l luase primul în braţe că nu a făcut după cum le-a fost învoiala ; pînă în cele din urmă se gîndiră să intre din nou înăuntru şi cu toţii să ia parte la omor. Dar îi era sortit Corintului să-i reînvie iarăşi nenorocirile din partea vlăstarului lui Eetion, pentru că Labda auzi toate cuvintele lor, stînd la uşă ; temîndu-se ca ei să nu-şi schimbe părerea şi, luînd pentru a doua oară copilul, să-l ucidă, ea îl duse degrabă de-l ascunse în locul care i se păru cel mai tainic, într-un cufăr [266], ştiind că, dacă vor veni să-l caute, înturnîndu-se din drum, vor porni să cotrobăiască peste tot. Aşa s-a şi întîmplat. Intrînd ei, aşadar, înăuntru şi căutîndu-l, cum nu-l găsiră nicăieri, socotiră de cuviinţă să plece şi să spună celor care i-au trimis că au săvîrşit toate cîte li s-au poruncit. Plecînd, deci, aşa au vorbit.

Mult mai tîrziu, după aceste întîmplări, copilul lui Eetion se făcu mare şi pentru că scăpase de această primejdie, căpătă porecla de Kypselos [267], după numele cufărului. Iar cînd atinse vîrsta bărbăţiei şi puse anumite întrebări oracolului de la Delfi, Kypselos primi răspuns prielnic pe temeiul căruia se sprijini, porni la acţiune şi cuceri Corintul.

Iar oracolul suna astfel :

> Omul acesta ce intră-n a mea locuinţă-i ferice,
> Kypselos [268] Eetides ce-n Corintul prea falnic e rege,
> El şi copiii-i, dar pruncii pruncilor lui, niciodată [269].

Acesta a fost oracolul. Ca tiran, iată ce fel de om a fost Kypselos : el a alungat din ţară pe mulţi corintieni, pe mulţi alţii i-a lipsit de bunurile lor, dar, mai mult decît atîta, foarte multora le-a pus capăt zilelor. După 30 de ani de

domnie şi: după o viaţă întreţesută numai de bucurii, ajunse ca urmaş la domnie fiul său, Periandros.

Periandros, la început, a fost mai blînd decît tatăl său; după ce, prin nişte mijlocitori, a intrat în legătură cu Thrasybulos, tiranul Miletului, el a devenit un ucigaş şi mai cumplit decît Kypselos. El trimise o dată la Thrasybulos un crainic, ca să-l întrebe ce orînduire să statornicească în treburile publice pentru a fi la adăpost de orice primejdie şi pentru a cîrmui cetatea după bunul său plac[270]. Thrasybulos îl duse pe solul lui Periandros afară din cetate şi, păşind pe o cîmpie semănată, străbătu holda de grîu, întrebînd şi iscodind mereu trimisul în legătură cu solia lui din Corint; [în acest timp] el reteza ori de cîte ori vedea vreun spic înălţat deasupra celorlalte şi, tăind spicul astfel, îl arunca la o parte, pînă ce distruse, în acest fel partea frumoasă şi mai înaltă a grîului. După ce străbătu astfel cîmpia fără să adauge nici un cuvînt, trimise solul înapoi. Cînd acesta se înapoie la Corint, Periandros era dornic să afle de la el sfatul primit. Dar acesta îi spuse că Thrasybulos nu l-a sfătuit în nici un fel şi chiar se miră că Periandros l-a trimis la un astfel de om, cam scrîntit la minte şi totodată distrugător al propriilor sale bunuri, povestindu-i de-a fir a păr cele văzute la Thrasybulos[271]. Periandros însă, pricepînd purtarea aceea, înţelese că Thrasybulos îl îndemna să-i ucidă pe cetăţenii mai răsăriţi; într-adevăr, de atunci el şi-a arătat toată cruzimea faţă de cetăţenii săi; cîte omoruri şi prigoniri au rămas neîmplinite de Kypselos, le-a înfăptuit Periandros. Într-o bună zi a despuiat de haine toate femeile corintienilor în cinstea soţiei sale, Melissa. Atunci el a trimis soli la thesproţi[272] la oracolul morţilor[273], pe fluviul Acheron, ca să întrebe despre comoara străinului. Melissa, care li s-a arătat, le-a spus că nu le va da nici o lămurire, nici nu le va dezvălui în ce loc zace comoara, pentru că este goală şi-i e frig; hainele cu care au înmormîntat-o nu-i sînt de nici un folos pentru că nu sînt arse. Drept mărturie că spune adevărul ia faptul că Periandros a băgat pîinea în cuptorul rece. Cînd lui Periandros i s-a întors această veste (semnul era vrednic de încredere, pentru că s-a împreunat cu Melissa moartă), îndată după ştirea primită, dădu poruncă prin crainic ca toate femeile corintienilor să iasă la templul Herei. Acestea se în-

fățișară, ca pentru sărbătoare, gătite în hainele cele mai frumoase ; el, după ce pusese la pîndă lăncieri, le dezbrăcă pe toate deopotrivă, și pe libere și pe sclave, apoi, strîngîndu-le [hainele] la un loc, într-o groapă, le dădu foc, în vreme ce înălța rugi Melissei. După ce săvîrși aceste ritualuri și trimise a doua oară soli la oracol, chipul Melissei îl lămuri în ce loc așezase ea comoara străinului [274].

„Iată-vă deci tirania, o, lacedemonieni, și iată isprăvile ei. Pe noi, corintienii, ne-a cuprins o mare mirare atunci cînd v-am văzut că trimiteți după Hippias ; de data aceasta ne minunăm încă și mai mult că rostiți asemenea vorbe. Vă conjurăm, în numele zeilor eleni, nu rînduiți în cetăți tirania. [Sau poate] nu vă veți opri din drum, ci veți încerca să-l aduceți pe Hippias împotriva dreptății ? Să știți atunci că noi, corintienii, n-o să vă încuviințăm faptele“ [275].

XCIII Socles, solul Corintului, astfel vorbi ; dar Hippias îi întoarse vorba în numele acelorași zei ca ai lui, că, într-adevăr, corintienilor, mai mult decît tuturor, le va părea rău după Peisistratizi cînd le vor sosi zilele însemnate [de soartă] să aibă supărări din partea atenienilor. Hippias le vorbea acestora ca unul care cunoștea cel mai bine oracolele [276]. Ceilalți aliați stătură pînă atunci tăcuți, dar cînd îl auziră pe Socles vorbind deschis, toți într-un glas îmbrățișară părerea corintianului, iar pe lacedemonieni îi legară prin jurămînt să nu aducă nici o schimbare în vreo cetate elenă. Așa luară sfîrșit aceste dezbateri.

XCIV Lui Hippias, cînd plecă de aici, Amyntas [277] Macedoneanul îi dărui [278] Anthemuntul [279], iar thessalienii îi dădură Iolcosul [280] ; dar el nu primi nici una, nici alta, ci se întoarse din nou la Sigeion, pe care Peisistratos îl cucerise cu armele de la mytilenieni. După ce Peisistratos a pus stăpînire pe Sigeion, așeză ca tiran aici pe un fiu de-al său bastard, pe Hegesistratos, care era născut de o femeie din Argos și care moșteni, nu fără luptă, cele lăsate de Peisistratos. Într-adevăr, de multă vreme își încercau puterile în luptă [281], mytilenienii [282] pornind din orașul Achilleion [283], iar atenienii, din Sigeion ; primii pretindeau regiunea, atenienii nu le-o recunoșteau, arătîndu-le prin dovezi că eolienii n-au de loc mai mare drept la ținutul Ilionului decît

ei înşişi sau alţii dintre elenii care au dat ajutor lui Menelaos [ca să se răzbune] pentru răpirea Elenei.

XCV În timpul luptei se iviră şi alte întîmplări de tot felul[284]; astfel, printre altele, poetul Alcaios, la o încăierare în care atenienii ieşiră învingători, abia scăpă cu fuga, iar armele lui le capturară atenienii şi le atîrnară pe zidul templului Athenei din Sigeion. Alcaios, după ce alcătui din aceste întîmplări un poem, îl duse la Mytilene, unde îşi povesti păţania unui prieten, Melanippos. Pe mytilenieni şi pe atenieni i-a împăcat Periandros, fiul lui Kypselos, pentru că lui i-au încredinţat sarcina de arbitru. Împăcarea făcută de el prevedea să se dea fiecăruia ţinutul pe care îl ocupa atunci. Astfel a ajuns Sigeionul sub stăpînirea atenienilor[285].

XCVI Hippias, după ce sosi din Lacedemona în Asia, puse totul în mişcare, defăimîndu-i pe atenieni în faţa lui Artaphernes; el o făcu din dorinţa ca atenienii să cadă sub stăpînirea sa şi a lui Darius. Deci, asemenea intrigi punea Hippias la cale. Atenienii însă, aflînd de ele, trimiseră soli la Sardes, nelăsîndu-i pe perşi să dea ascultare celor surghiuniţi din Atena. Artaphernes le pretinse să primească înapoi pe Hippias dacă vor să se afle în siguranţă. Atenienii nu primiră însă propunerile făcute şi astfel, respingîndu-le, ei luară hotărîrea să se arate pe faţă duşmanii perşilor.

XCVII Pe cînd atenienii chibzuiau asupra acestor fapte şi în vreme ce Peisistratizii îi defăimau în faţa perşilor, tocmai în aceste împrejurări sosi la Atena Aristagoras Milesianul, alungat din Sparta de Cleomenes Lacedemonianul; într-adevăr, pe atunci Atena era cea mai puternică[286] dintre toate cetăţile [elene]. Înfăţişîndu-se, deci, înaintea poporului, Aristagoras se apucă să vorbească despre aceleaşi lucruri ca la Sparta[287], despre bunurile din Asia şi despre războiul cu perşii care pot fi uşor înfrînţi, deoarece nu obişnuiesc să folosească nici scut, nici lance. Acestea le spuse şi, pe lîngă acestea, mai adăugă că milesienii sînt colonişti de-ai atenienilor şi, deci, s-ar cuveni, pentru că au la îndemînă forţe uriaşe, să le sară în ajutor. Şi, cum el se afla la mare strîmtoare, n-a lipsit nimic ce să nu fi făgăduit, pînă cînd i-a înduplecat. Se vede treaba că e mai uşor să înşeli pe mai

mulţi decît pe unul singur[288]; dacă pe Cleomenes Lacedemonianul, deşi era singur, n-a putut să-l amăgească, cu 30 000[289] de atenieni a reuşit acest lucru. Atenienii, deci, înduplecaţi fiind, au votat să trimită ionienilor 20 de vase în ajutor, alegînd comandant al lor pe Melanthios, un bărbat care se bucura în toate de mare cinste printre cetăţeni. Aceste corăbii au fost începutul nenorocirilor pentru eleni şi pentru barbari.

XCVIII Aristagoras, aşadar, luînd calea mării şi sosind în Milet, după ce-şi făurise un plan din care ionienii n-aveau să tragă nici un folos[290] (dar de fapt nici nu l-a alcătuit cu acest ţel, ci numai ca să-l supere pe regele Darius), trimise în Frigia un om la peonii care se trăgeau de pe malurile Strymonului[291], cei pe care Megabazos îi făcuse prizonieri şi care locuiau acum un loc aparte şi un sat al Frigiei. Omul, după ce sosi la peoni, le vorbi astfel: „Peoni, m-a trimis Aristagoras, tiranul Miletului, ca să vă propună mîntuirea voastră, dacă vreţi să-i daţi ascultare. Pentru că [trebuie să ştiţi] acuma întreaga Ionie s-a răsculat împotriva stăpînirii regelui şi vă întinde mîna să vă scape [de aici pentru a ajunge] în ţara voastră. Pînă la mare vă descurcaţi voi înşivă, dar de acolo înainte grija va fi a noastră". Auzind aceste cuvinte, peonii se bucurară foarte şi, luîndu-şi copiii şi soţiile, alergară în grabă spre mare; unii dintre ei însă rămaseră pe loc, temîndu-se de o asemenea încercare. După ce peonii ajunseră la ţărmul mării, trecură de aci în insula Chios. Cînd se aflau de acum în Chios, sosi pe urmele lor o numeroasă cavalerie persană pornită să-i urmărească; cum [pînă aici] nu i-au prins, perşii au trimis vorbă peonilor, la Chios, să se întoarcă. Dar peonii nu le primiră cuvintele, ci, din insula Chios, băştinaşii îi petrecură în Lesbos, iar lesbienii îi conduseră în Doriscos[292]; de aici, mergînd pe jos, ei ajunseră în Peonia.

XCIX Cînd au sosit atenienii cu 20 de corăbii, aducînd totodată şi cinci trireme eretriene, care luau parte la expediţie nu de dragul atenienilor, ci al milesienilor înşişi[293], plătindu-şi faţă de ei cele datorate (pentru că odinioară milesienii i-au însoţit la război[294] pe eretrieni împotriva calcidienilor, atunci cînd pe calcidieni, la rîndul lor, i-au

ajutat samienii împotriva eretrienilor şi a milesienilor), cînd au sosit, aşadar, aceştia şi s-au înfăţişat totodată şi ceilalţi aliaţi, Aristagoras porni cu război împotriva Sardesului. El nu însoţi oştirea, ci rămase în Milet, dar numi comandanţi pe alţi milesieni, printre care pe propriul său frate, Haropinos, şi, dintre ceilalţi cetăţeni, pe Hermophantos.

C Ajungînd, deci, ionienii cu această oştire la Efes, lăsară corăbiile la Coressos[295], în ţinutul Efesului, iar ei înaintară spre inima uscatului cu o ceată numeroasă, luîndu-i pe efesieni călăuze de drum[296]. Mergînd de-a lungul fluviului Caystrios[297], iar de aici trecînd dincolo de Tmolos[298], reuşiră să cucerească Sardesul, fără să li se împotrivească cineva; ei puseră stăpînire pe toate celelalte părţi ale oraşului în afara cetăţuii; căci cetăţuia o apăra chiar Artaphernes cu o ceată de bărbaţi nu prea mică la număr.

CI Iată acum ce i-a împiedicat să jefuiască oraşul pe care l-au cucerit. În Sardes casele cele mai multe erau din trestie, iar cîte dintre ele erau de lut aveau acoperişul tot de trestie. Cînd unul dintre ostaşi a aprins o casă din acestea, focul, întinzîndu-se cu repeziciune de la o casă la alta, a cuprins toată cetatea. În timp ce oraşul era în flăcări, lydienii şi perşii din oraş, înconjuraţi din toate părţile de focul care încinsese marginile oraşului şi negăsind ieşire din cetate, se stecurară cu toţii înspre piaţă şi spre malul fluviului Pactolos[299]; acest fluviu, care rostogoleşte la vale nisip cu aur, curge din Tmolos prin mijlocul pieţei şi apoi se varsă în fluviul Hermos[300], iar acesta, la rîndul său, în mare. Adunaţi deci pe malurile fluviului numit Pactolos şi în piaţă, lydienii şi perşii fură siliţi să se apere. Dar ionienii, cînd îi văzură pe unii dintre duşmani gata de apărare, iar pe alţii înaintînd spre ei în număr mare, cuprinşi de teamă, începură să se retragă spre muntele numit Tmolos, iar de aici, în timpul nopţii, porniră spre corăbii.

CII Iată, deci, că sardienii avură de suferit pagubele focului; în aceleaşi zile a ars şi templul zeiţei locale Kybebe[301], pentru răzbunarea căreia, cu ani în urmă, perşii au aprins templele elenilor. Atunci, însă, perşii, care îşi aveau aşezările dincoace de fluviul Halys, aflînd dinainte

de planurile elenilor, se adunară la un loc şi săriră lydienilor în ajutor. Dar cum nu-i mai găsiră pe ionieni la Sardes, luîndu-se pe urmele lor, îi ajunseră în Efes. Ionienii îndată se aşezară în linie de bătaie şi, încăierîndu-se cu ei în luptă, suferiră o mare înfrîngere. Perşii uciseră atunci pe mulţi dintre ei, pe unii chiar cu nume vestit, ca, de pildă, pe Eualkides, comandantul eretrienilor; acesta cîştigase [înainte] victorii gimnice cu cunună de laur şi fusese mult lăudat de Simonides din Keos[302]. Acei care au scăpat din luptă se risipiră prin oraşe[303].

CIII Prin urmare, aşa s-a sfîrşit ciocnirea dintre ei. Apoi atenienii, părăsind pe ionieni, cu toate că Aristagoras îi chema mereu prin soli, le spuseră pe faţă că nu mai au de gînd să-i sprijine. Ionienii, deşi lipsiţi de alianţa atenienilor, nu pregetară de loc să pregătească războiul împotriva regelui, într-atît de departe merseseră faptele lor contra lui Darius. Pornind ei, aşadar, pe calea apei spre Hellespont, luară sub stăpînire oraşul Byzantion şi toate celelalte cetăţi de aici; apoi, întorcîndu-se din Hellespont, îşi cîştigară alianţa celei mai mari părţi a Cariei; la fel şi Caunos[304], care mai înainte nu voia să li se alieze, îndată ce ionienii aprinseră Sardesul, li se alătură şi el.

CIV Iar ciprioţii, în afară de amathusieni[305], trecură cu toţii de bună voie de partea lor. Într-adevăr, şi ei se răzvrătiseră împotriva mezilor în următoarele împrejurări. Trăia [pe vremea aceea] Onesilos, fratele mai tînăr al lui Gorgos[306], regele salaminienilor, fiul lui Hersis al lui Siromos al lui Euelthon. Acest om şi mai înainte îl îndemnase mereu pe Gorgos să se răscoale împotriva regelui; de data aceasta însă, cînd află că şi ionienii s-au răzvrătit[307], stărui şi mai mult. Dar cum nu era chip să-l înduplece pe Gorgos, pîndind clipa în care acesta avea să iasă din cetatea salaminienilor, Onesilos, împreună cu ostaşii săi, îl închise în afara porţilor. Gorgos, după ce i se luă cetatea, fugi la mezi. Astfel, Onesilos ajunse în fruntea Salaminei şi căută să înduplece pe ciprioţi să se răscoale împreună cu el. Pe unii i-a convins, dar pe amathusieni, care nu voiau să-i dea ascultare, îi împresură, aşezîndu-şi tabăra în faţa [cetăţii lor].

CV Onesilos împresura orașul Amathus, cînd regele Darius primi vestea că atenienii și ionienii au luat Sardesul și l-au trecut prin foc și pîrjol, iar capul care a recrutat trupele și care a urzit [toate] acestea a fost milesianul Aristagoras. Se spune că regele, îndată ce a aflat acestea, n-a spus nimic de ionieni, știind bine că ei nu vor scăpa de pedeapsă pentru că s-au răsculat, dar a întrebat cine sînt atenienii, iar cînd a aflat, și-a cerut arcul; după ce l-a luat în mînă și i-a pus o săgeată, a tras în sus spre cer și, trăgînd în aer, a zis: „O, Zeus, dă-mi parte să mă răzbun pe atenieni"; spunînd acestea, el a poruncit uneia dintre slugile sale să rostească de trei ori, de fiecare dată cînd o să-i aducă mîncarea: „Stăpîne, adu-ți aminte de atenieni" [303].

CVI După ce dădu asemenea poruncă, chemă în fața lui pe Histiaios Milesianul, pe care Darius îl ținea la el de multă vreme, și-i zise: „Aflu, Histiaios, că omul tău, căruia i-ai încredințat Miletul, s-a răzvrătit împotriva mea; după ce a adus oameni de pe celălalt țărm și tot atunci și pe ionieni — care de altfel au să mi-o plătească scump pentru cele ce mi-au făcut —, înduplecîndu-i pe aceștia să-i însoțească, m-au lăsat fără Sardes. Acuma, [spune], cinstite ți se par ție aceste isprăvi? Cum s-au săvîrșit oare asemenea fapte fără sfaturile tale? Vezi să nu te învinuiești tu singur pînă în cele din urmă". La acestea, Histiaios grăi: „O, rege, ce vorbă [fără noimă] ai rostit! Tocmai eu să plănuiesc vreo faptă din care s-ar putea trage pentru tine o amărăciune mare sau mică? Ce-aș urmări făcînd asemenea lucruri, ce-mi lipsește mie? Eu, care am parte de toate bunurile cîte le ai tu, care am cinstea să aud toate planurile tale? Dar dacă omul meu de încredere se poartă așa cum ai spus, să știi că el a lucrat după propriul lui gînd. Cît despre mine, refuz să cred că milesienii și omul meu ar pune la cale vreo tulburare care ar atinge treburile tale; dacă totuși ei se poartă în acest fel și tu ai auzit adevărul, o, rege, gîndește-te ce faptă ai săvîrșit smulgîndu-mă pe mine de la mare. [În acest caz] ionienii se pare că au făcut ceea ce doreau de mult, o dată ce eu nu le-am mai fost în fața ochilor; dacă aș fi fost în Ionia, nici o cetate n-ar fi făcut nici [cea mai mică] mișcare. Acuma, deci, dă-mi drumul cît mai repede să plec în Ionia, ca toate treburile de acolo

să le aduc din nou în starea de mai înainte şi să ţi-l predau în mîini pe acel cap al Miletului care a rostuit asemenea urzeli. Iar eu, după ce voi face acolo o rînduială după gîndul tău, îţi jur pe zeii regeşti să nu dezbrac haina [309] pe care o voi purta cînd voi coborî în Ionia înainte de a-ţi face tributară insula cea mai mare, Sardinia.

CVII Histiaios, rostind asemenea cuvinte, umbla cu înşelăciuni. Darius însă îi dărui crezare şi îl lăsă să plece, poruncindu-i ca, după ce va fi dus la îndeplinire faptele pe care i le promitea, să se întoarcă din nou la el, la Susa.

CVIII În timpul în care sosi la rege vestea despre Sardes şi în care Darius rîndui cele în legătură cu arcul [310] şi stătu de vorbă cu Histiaios, iar acesta, la rîndul său, ajunse cu îngăduinţa lui Darius la ţărmul mării, în tot acest răstimp iată ce s-a întîmplat. Pe cînd Onesilos din Salamina [311] îi împresura pe amathusieni, îi veni ştirea că Artybios, un bărbat pers de vază, se află în drum spre Cipru cu o mare oştire persană îmbarcată pe corăbii. Aflînd deci aceste veşti, Onesilos trimise crainici prin Ionia ca să cheme oamenii la arme. Ionienii, fără să stea mult pe gînduri, sosiră cu oştire numeroasă. Ionienii se înfăţişară în Cipru, iar perşii, trecînd marea pe vase din Cilicia, făcură pe jos drumul pînă la Salamina, în timp ce fenicienii înconjurară cu corăbiile capul numit Cheile Ciprului [312].

CIX În timpul acestor manevre, tiranii Ciprului, întrunind pe şefii ionienilor, le vorbiră astfel: „Bărbaţi ionieni, noi, ciprioţii, vă dăm să alegeţi cu care din cele două popoare vreţi să vă bateţi: cu perşii sau cu fenicienii? Dacă voiţi să vă încercaţi puterile cu perşii şi să vă rînduiţi pe uscat în linie de bătaie, ar fi timpul să coborîţi din corăbii şi să vă aşezaţi pe poziţie, iar noi să ne urcăm în corăbiile voastre ca să ne luptăm cu fenicienii; dacă, dimpotrivă, doriţi să vă măsuraţi voi puterile cu fenicienii, ar trebui — oricare din cele două căi aţi alege-o — să vă străduiţi în aşa fel, ca Ionia şi Ciprul, cît va sta în puterea voastră, să ajungă libere". La acestea ionienii răspunseră aşa: „Obştea ionienilor ne-a trimis să păzim marea, şi nu să predăm ciprioţilor vasele, iar noi să ne batem pe uscat cu

perşii. Prin urmare, în locul în care am fost puşi, acolo vom încerca să ne dovedim bărbăţia, iar voi s-ar cuveni să vă aduceţi aminte cum aţi suferit robia din partea mezilor şi să vă arătaţi acum bărbaţi de ispravă".

Ionienii, deci, prin aceste cuvinte le-au întors vorba.

CX Apoi, cînd perşii au ajuns pe cîmpia salaminienilor[313], regii cprioţilor[314] au rînduit în front pe ceilalţi ciprioţi în faţa celorlalţi soldaţi [duşmani], dar, alegînd floarea oştirii din Salamina şi din Soloi[315], au împotrivit-o perşilor; în faţa lui Artybios, comandantul perşilor, a luat poziţie, de bună voie, Onesilos.

CXI Artybios călărea un cal dresat să se ridice în două picioare împotriva unui ostaş cu armură grea. Onesilos, aflînd acest lucru — cum avea un scutier de neam carian, foarte priceput în treburile de război şi, altfel, plin de curaj —, îi vorbi acestuia aşa: „Aflu că Artybios are un cal care se ridică drept în sus şi ucide cu picioarele şi cu gura pe cel care îi iese înainte. Tu, aşadar, după ce vei sta să chibzuieşti, să-mi spui de îndată care din doi vrei să-ţi fie ţinta loviturii, calul sau chiar Artybios". La aceste cuvinte, însoţitorul lui grăi astfel: „O, rege, eu sînt gata să îndeplinesc amîndouă isprăvile, cît şi numai pe una din ele şi, îndeobşte, tot ce porunceşti tu; dar îţi voi spune cum socot eu că este mai folositor pentru treburile tale. Un rege şi un comandant se cuvine — zic — să se bată tot cu un rege şi cu un comandant; pentru că, dacă dobori un comandant, mare e victoria ta, şi, în al doilea rînd, dacă te doboară el pe tine — ceea ce să nu se întîmple —, a fi omorît de un om de vază, suferinţa e numai pe jumătate; iar noi, slujitorii, se cuvine să ne batem cu ceilalţi slujitori şi împotriva calului. Iar ţie de loc să nu-ţi fie teamă de deprinderea acestui cal, pentru că eu îţi făgăduiesc că el de aci înainte n-o să se mai înalţe în două picioare împotriva nici unui om"[316].

CXII Acestea au fost sfaturile lui. Îndată după aceea, taberele se încleştară în luptă şi pe uscat, şi pe apă. Pe vase, ionienii, care s-au distins în această zi, se ridicară mult deasupra fenicienilor şi, printre ei, îndeobşte samie-

nii[317] se purtară vitejește. Pe uscat, îndată ce s-au întîlnit oștirile [vrăjmașe], au și început lupta, aruncîndu-se una asupra alteia; cît îi privește pe cei doi comandanți, iată ce s-a întîmplat: în vreme ce Artybios se îndrepta spre Onesilos călare pe cal, Onesilos, după cum se înțelesese cu scutierul său, îl țintui pe Artybios cu o lovitură, tocmai pe cînd acesta înainta spre el; apoi, cînd calul aruncă cu picioarele spre scutul lui Onesilos, în aceeași clipă carianul, lovindu-l cu o sabie încovoiată[318], îi reteză calului picioarele. Astfel Artybios, comandantul perșilor, căzu pe loc împreună cu calul său.

CXIII Pe cînd ceilalți erau prinși în vîltoarea luptei, Stesenos, tiranul Curionului[319], se predă dușmanului împreună cu armata, destul de mare, pe care o avea în jurul său (curionii aceștia se spune că ar fi coloniști din Argos). După ce, așadar, curionii au trecut la dușmani, îndată și carele de război[320] ale salaminienilor merseră pe urmele celor din Curion. Datorită unor asemenea schimbări, perșii se aflau mult deasupra cipriotilor. După ce oastea aceasta a dat bir cu fugiții, căzu pe cîmpul de bătaie, printre mulți alții, chiar și Onesilos, fiul lui Hersis, care a pornit răscoala cipriotilor; tot așa pieri și regele din Soles, Aristokypros, fiul lui Philokypros, al acelui Philokypros[321] pe care atenianul Solon, cînd a ajuns o dată în Cipru, l-a lăudat în poemele sale mai vîrtos decît pe [ceilalți] tirani.

CXIV Amathusienii, după ce au tăiat capul lui Onesilos, pentru că îi ținuse împresurați, îl aduseră la Amathus și îl atîrnară deasupra porților cetății. În timp ce sta spînzurat și ajunse doar o căpățînă goală, intră în el un roi de albine care îl umplură cu faguri de miere. Datorită acestei întîmplări, amathusienii cerură lămuriri de la oracol; răspunsul sosit le cerea să ia jos capul și să-l îngroape, iar lui Onesilos să-i aducă an de an jertfe ca unui erou și, dacă vor face întocmai, le va merge mai bine.

CXV Amathusienii mai împlineau încă aceste porunci și pe vremea mea. Apoi ionienii care au luptat pe mare în preajma Ciprului, cînd aflară că poziția lui Onesilos este pierdută și că, în afară de Salamina, toate celelalte cetăți

ale cipStrioților sînt împresurate, că salaminienii au predat acest oraș lui Gorgos, regele lor de mai înainte, ionienii, așadar, îndată ce avură știre de toate acestea, se retraseră pe mare în Ionia. Dintre orașele Ciprului, cel care a ținut piept mai mult timp împresurării a fost Soloi; pe acesta perșii îl cuceriră abia după cinci luni, după ce mai întîi i-au săpat zidul pe dedesubt, de jur împrejur.

CXVI Ciprioții, așadar, care se bucuraseră de libertate vreme de un an, iată că au fost din nou înrobiți.

Daurises, care ținea în căsătorie pe fiica lui Darius, ca și Hymaies și Otanes [322], alți comandanți perși, căsătoriți și ei cu fiice de ale lui Darius, porniră în urmărirea ionienilor care întreprinseseră expediția împotriva Sardesului, silindu-i să se retragă pe corăbii; după ce ieșiră învingători într-o bătălie, își împărțiră între ei orașele și începură să le prade.

CXVII Daurises, întorcîndu-se spre Hellespont, cuceri orașele Dardanos [323], ocupă apoi Abydos [324], Percote [325], Lampsacos [326] și Paisos [327] (pe acestea le cuceri cîte unul pe zi); dar, în vreme ce el se afla pe drumul de la Paisos spre orașul Parion [328], îi veni vestea că, uniți în cuget cu ionienii, carienii s-au răsculat împotriva perșilor. Făcînd deci cale-ntoarsă, el își conduse oștirea din Hellespont spre Caria.

CXVIII Dar această întorsătură ajunse oarecum la urechile carienilor înainte de sosirea lui Daurises. Fiind deci încunoștințați, carienii se adunară lîngă așa-numitele Coloane Albe [329] și lîngă fluviul Marsyas [330] care curge din ținutul Idriadei [331] și se varsă în Meandru. După ce carienii s-au strîns la un loc, se rostiră multe alte păreri, dar cea mai bună, după cîte cred eu, a fost cea a lui Pixodaros [332], fiul lui Mausolos [333], un bărbat din Kindye [334], care ținea de nevastă pe fiica lui Syennesis [335], regele cilicienilor. Părerea acestui bărbat era ca cei din Caria să treacă peste Meandru și acolo să dea bătălia, avînd fluviul în spate, pentru ca, tăindu-li-se putința de a fugi înapoi și siliți să rămînă pe loc, carienii să fie și mai viteji decît sînt din fire. Dar această părere n-a ieșit învingătoare; [ceilalți socoteau mai cu folos] ca fluviul Meandru să se afle mai degrabă în spatele

perşilor, decît în al lor, şi aceasta — e limpede — pentru ca perşii, cum nu vor avea putinţă de întoarcere cînd au s-o ia la fugă, după ce vor fi înfrînţi în luptă, să cadă în fluviu.

CXIX Apoi, cînd s-au ivit la faţa locului şi perşii şi au trecut peste Meandru, carienii s-au încăierat cu ei pe malurile fluviului Marsyas; ei se încleştară atunci în luptă crîncenă şi de lungă durată [336], dar în cele din urmă fură biruiţi de numărul [mare al perşilor]. Dintre perşi căzură ca la 2 000 de bărbaţi, iar dintre carieni, cam 10 000. Acei care au scăpat cu fuga s-au retras de aici spre Labraunda [337], în sanctuarul lui Zeus Stratios, într-o mare şi sfîntă dumbravă de platani (dintre cei pe care-i ştim, singuri carienii aduc jertfe lui Zeus Stratios [338]). Căutîndu-şi, aşadar, adăpost aici, ei ţinură sfat în legătură cu putinţa lor de scăpare [dezbătînd] cum ar face mai bine, să se predea perşilor, sau să părăsească de tot Asia.

CXX În vreme ce chibzuiau în acest chip, le sosiră în ajutor milesienii şi aliaţii lor; atunci carienii părăsiră planurile asupra cărora discutaseră mai înainte şi se hotărîră să pornească din nou la luptă. Şi, cînd s-au ivit perşii, se încăierară cu ei, dar suferiră o înfrîngere mai mare încă decît înainte; cu toate că au căzut mulţi din toate neamurile, milesienii au fost loviţi cu osebire.

CXXI După această înfrîngere, carienii se ridicară şi din nou li se împotriviră [339] [perşilor]; aflînd că perşii pornesc să atace cetăţile lor, le pregătiră, pe drumul de la Pedasa, o cursă în care, fiind în toiul nopţii, perşii căzură şi-şi găsiră pieirea, atît ei cît şi comandanţii lor, Daurises, Amorges şi Sisimakes; împreună cu ei muri şi Myrsos [340], fiul lui Gyges. Cel care a condus această cursă a fost Heracleides [341], fiul lui Ibanollis, un om din Mylasa. Aşa au pierit, prin urmare, aceşti perşi.

CXXII Hymaies, unul dintre cei care îi urmăreau pe ionienii porniţi cu oaste împotriva Sardesului, întorcîndu-se spre Propontida, cuceri Kiosul din Mysia. După ce ocupă acest oraş, îndată ce află că Daurises a părăsit Hellespontul şi şi-a condus oştirea împotriva Cariei, lăsînd şi el în

urmă Propontida, își îndreptă oștirea înspre Hellespont și puse stăpînire peste toți eolienii cîți locuiesc pe meleagurile Ilionului[342]; de asemenea, supuse pe gergiți[343], care sînt rămășițe ale vechilor teucri. În timp ce cucerea aceste seminții, Hymaies fu răpus de boală, în Troada.

CXXIII Prin urmare, de asemenea sfîrșit avu parte Hymaies. Artaphernes, cîrmuitorul Sardeșului, și Otanes, al treilea comandant, primiră poruncă să pornească cu oaste împotriva Ioniei și împotriva ținuturilor vecine din Eolia. Ei cuceriră atunci Clazomenai din Ionia și Kyme al eolienilor.

CXXIV De vreme ce orașele erau cucerite [de perși], lui Aristagoras din Milet — pentru că era, așa cum s-a arătat, lipsit de curaj, el care, după ce a tulburat Ionia și a încurcat mult treburile de aci, se gîndea acum la fugă —, văzînd aceste întîmplări, i se păru și mai cu neputință să-l înfrîngă pe regele Darius; în asemenea împrejurări, îi întruni pe răsculați și începu să se sfătuiască cu ei, spunîndu-le că ar fi mai bine, pentru asigurarea unui loc de refugiu în cazul cînd ar fi alungați din Milet, să ducă de aici coloniști fie în Sardinia, fie în orașul Myrkinos[344] din Edonia, pe care îl zidise Histiaios, căpătînd locul în dar de la Darius. Despre aceste lucruri vorbi atunci Aristagoras.

CXXV Părerea lui Hecataios, fiul lui Hegesandros, logograful, era să nu plece nici într-o parte, nici într-alta, ci să construiască o cetățuie în insula Leros[345] și să stea acolo liniștit, dacă cumva va fi izgonit din Milet; mai tîrziu va reuși el să se întoarcă în Milet, pornind operațiunile de aici din insulă.

CXXVI Acestea au fost sfaturile lui Hecataios; dar părerea lui Aristagoras înclina mai mult spre Myrkinos. Lăsă, deci, Miletul în seama lui Pythagoras, un cetățean de vază, iar el, (luînd cu) sine pe toți cîți voiau, plecă pe mare spre Tracia și puse stăpînire pe ținutul spre care a pornit. Aici, Aristagoras[346] însuși și oștirea sa fură uciși de traci, în timpul împresurării unui oraș[347], tocmai în clipa în care tracii dinăuntru voiau să iasă și să depună armele.